

Psikotarih Yaklaşımı Bağlamında Hz. Ömer'in Diplomatik Kişiliğinin Tahlili

Mehmet Ali Kapar

0000-0002-7812-1406

malikapar@kmu.edu.tr

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı, Karaman, Türkiye

ror.org/037vvf096

Rauf Kahraman Ürkmez

0000-0002-7001-6951

rauf.urkmez@beun.edu.tr

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, Zonguldak, Türkiye

ror.org/01dvabv26

Öz

Amaç: Bu araştırma, psikotarih yaklaşımı çerçevesinde Hz. Ömer'in (ö. 23/644) diplomatik kişiliğini inceleyerek tarihî olayların özneleriyle onların icraatlarına temel teşkil eden kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Tarih ile psikolojiyi bir araya getiren psikotarih, bireyin içsel dünyası, karakter yapısı ve motivasyonlarını tarihsel süreçte anlamaya çalışan disiplinler arası bir yöntemdir. Bu doğrultuda, Hz. Ömer'in çocukluk döneminden itibaren geçirdiği dönüşümler, kişilik gelişimi, liderlik tarzı ve diplomatik becerileri psikolojik bir bakış açısıyla analiz edilmiştir. Çalışma, İslâm tarihinin kurucu şahsiyetlerinden biri olan Hz. Ömer'in liderlik özelliklerini sadece tarihsel değil, aynı zamanda psikodinamik bir perspektiften değerlendirmesi bakımından önem taşımaktadır.

Yöntem: Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Hz. Ömer'in hayatı, kararları ve diplomatik ilişkileri hakkında klasik ve modern kaynaklardan elde edilen veriler sistematik biçimde taranmış, psikolojik kuramlar (özellikle psikanalitik yaklaşım) çerçevesinde değerlendirilmiştir. Veriler betimsel ve kavramsal analiz yöntemleriyle çözümlenmiş, bulgular literatürle karşılaştırılarak temalar hâlinde sınıflandırılmıştır.

Bulgular: Analizler, Hz. Ömer'in karizmatik ve kısmen babacan liderlik özellikleri sergilediğini; empati, adalet, iletişim becerisi ve stratejik düşünme yeteneklerinin diplomatik başarılarında belirleyici rol oynadığını göstermektedir. Kabile toplumundan devlet yapısına geçiş sürecinde kazandığı tecrübeler, onun kriz dönemlerinde sergilediği soğukkanlılık ve kararlılıkla birleşerek etkili bir yönetim tarzı oluşturmuştur. Psikanalitik açıdan değerlendirildiğinde, güçlü süperegö yapısı, güvenli bağlanma örüntüleri ve süblimasyon gibi olgun savunma mekanizmalarının liderlik davranışlarında yansıma bulunduğu saptanmıştır.

Sonuç: Psikotarihsel analiz, Hz. Ömer'in diplomatik birikiminin hem bilinçli stratejilere hem de bilinçdışı süreçlere dayandığını ortaya koymuştur. Bu çalışma, İslâm tarihi araştırmalarında psikolojik yöntemlerin uygulanabilirliğini göstererek disiplinler arası bir katkı sunmaktadır. Ayrıca Hz. Ömer'in liderlik modeli, çağdaş siyaset ve uluslararası ilişkilerde empati, adalet ve katılımcılığa dayalı barışçıl yönetim anlayışlarına örnek teşkil etmektedir. Gelecek araştırmaların, psikotarihsel yaklaşımı farklı tarihî figürler üzerinde uygulayarak liderlik tipolojileriyle ilgili karşılaştırmalı analizler yapması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler

İslâm Tarihi; Hz. Ömer; Diplomasi; Psikotarih; Empati; Barışçıl Diplomasi; Merkeziyetçilik; Karizmatik Liderlik.

Öne Çıkanlar

- Hz. Ömer'in diplomatik başarıları ve bu başarıların altında yatan etmenler, onun empati yeteneği, etkili iletişim stratejileri ve sağlam kişilik yapısıyla ilişkilidir.
- Psikotarih yöntemi, bireylerin içsel dünyalarını, karakter özelliklerini ve bu özelliklerin yaşamları boyunca nasıl evrildiğini anlamak için uygulanmaktadır.
- Hz. Ömer, İslâm devletinin teşkilatlanmasında kritik roller üstlenmiş, bilhassa diplomatik hamleleri ve kararlarıyla devletin büyümesi ve genişlemesinde kalıcı tesirler icra etmiştir.
- İslâm devlet geleneğinin anlaşılabilmesi için Hz. Ömer dönemindeki düzenlemelerin ve Hz. Ömer'in kişilik özelliklerinin birlikte irdelenmesi gerekmektedir.

Atıf Bilgisi

Kapar, Mehmet Ali – Ürkmez, Rauf Kahraman. "Psikotarih Yaklaşımı Bağlamında Hz. Ömer'in Diplomatik Kişiliğinin Tahlili". *Eskiye* 59 (Aralık 2025), 1527-1555.

<https://doi.org/10.37697/eskiye.1674617>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	12 Nisan 2025	
Kabul Tarihi	28 Ekim 2025	
Yayın Tarihi	31 Aralık 2025	
Hakem Sayısı	İki İç Hakem - İki Dış Hakem	
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik	
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.	
Benzerlik Taraması	Yapıldı - intihal.net	
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.	
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.	
Etik Bildirim	eskiyenidergi@gmail.com	
Yazar Katkıları	Araştırmanın Tasarımı (CRediT 1)	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
	Veri Toplanması (CRediT 2)	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
	Araştırma - Veri Analizi- Doğrulama (CRediT 3-4-6-11)	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
	Makalenin Yazımı (CRediT 12-13)	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
	Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi (CRediT 14)	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
S. Kalkınma Amaçları	-	
Lisans	CC BY-NC 4.0	

An Analysis of the Leadership Characteristics of Caliph ‘Umar in the Context of Psychohistory Approach

Mehmet Ali Kapar

0000-0002-7812-1406

malikapar@kmu.edu.tr

Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Literature, Department of History, Department of Medieval History, Karaman, Türkiye
ror.org/037vvf096

Rauf Kahraman Ürkmez

0000-0002-7001-6951

rauf.urkmez@beun.edu.tr

Zonguldak Bülent Ecevit University, Faculty of Theology, Department of Turkish Islamic Literature, Zonguldak, Türkiye
ror.org/01dvabv26

Abstract

Purpose: This study aims to examine the diplomatic personality of Caliph ‘Umar (d. 23/644) within the framework of the psychohistorical approach, revealing the nature and extent of the relationship between historical actors and the personality traits underlying their actions. Psychohistory, which integrates history and psychology, seeks to understand individuals’ inner worlds, character structures, and motivations throughout historical processes. Accordingly, the study analyzes ‘Umar’s personal development, leadership style, and diplomatic competence from a psychological perspective. It is significant in that it evaluates one of the formative figures of Islamic history not only through historical facts but also through psychodynamic insights into his leadership and decision-making processes.

Method: The research employs a qualitative document analysis method. Data on ‘Umar’s life, decisions, and diplomatic relations were collected from both classical and modern sources and interpreted through relevant psychological theories, particularly psychoanalytic perspectives. The data were analyzed using descriptive and conceptual analysis, and the findings were thematically categorized and compared with existing literature.

Findings: The analysis reveals that ‘Umar exhibited both charismatic and partially paternalistic leadership qualities. His empathy, sense of justice, communication skills, and strategic thinking were key determinants of his diplomatic success. His experiences in transitioning from tribal life to state governance fostered a pragmatic and stable administrative model, characterized by composure and decisiveness during crises. From a psychoanalytic standpoint, traits such as a strong superego structure, secure attachment patterns, and mature defense mechanisms -particularly sublimation- were reflected in his leadership behavior.

Conclusion: The psychohistorical analysis demonstrates that ‘Umar’s diplomatic competence was shaped by both conscious strategies and unconscious psychological dynamics. The study highlights the applicability of psychohistorical methods in Islamic

historiography and contributes to interdisciplinary research combining psychology and history. Furthermore, ‘Umar’s leadership model offers valuable insights for contemporary political and diplomatic practices emphasizing empathy, justice, and participatory governance. Future studies are encouraged to apply psychohistorical approaches to other historical figures for comparative analyses of leadership typologies.

Keywords

Islamic History; Caliph ‘Umar; Diplomacy; Psychohistory; Empathy; Peaceful Diplomacy; Centralisation; Charismatic Leadership

Highlights

- Caliph ‘Umar’s diplomatic successes and the underlying factors contributing to these achievements are closely linked to his empathy, effective communication strategies, and robust personality.
- The psychohistorical method is utilised to delve into intricacies of an individual's psyche, encompassing an examination of their character traits and the manner in which these traits evolve and transform throughout their lifetimes.
- Caliph ‘Umar played a pivotal role in the organization and consolidation of the Islamic state. His influence on the growth and expansion of the Islamic state was significant, particularly through his diplomatic initiatives and decisions.
- To fully comprehend the traditions of the Islamic state, it is essential to examine both the regulatory frameworks established during Caliph ‘Umar’s reign and the personality traits that shaped his leadership.

Citation

Kapar, Mehmet Ali – Ürkmez, Rauf Kahraman. “An Analysis of the Leadership Characteristics of Caliph ‘Umar in the Context of Psychohistory Approach”. *Eskiyeni* 59 (December 2025), 1527-1555. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1674617>

Article Information

<i>Date of submission</i>	12 April 2025	
<i>Date of acceptance</i>	28 October 2025	
<i>Date of publication</i>	31 December 2025	
<i>Reviewers</i>	Two Internal - Two External	
<i>Review</i>	Double-blind	
<i>Plagiarism checks</i>	Yes - intihal.net	
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest	
<i>Grant Support</i>	No funds, grants, or other support was received.	
<i>Author Contributions</i>	Conceptualization (CRediT 1)	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
	Data Curation (CRediT 2)	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
	Investigation - Analysis - Validation (CRediT 3-4-6-11)	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
	Writing (CRediT 12-13)	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
	Writing – Review & Editing (CRediT 14)	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
<i>Complaints</i>	eskiyenidergi@gmail.com	
<i>S. Development Goals</i>	-	
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0	

Giriş

Tarihî olaylar incelenirken pek çok etkenin göz önünde bulundurulması gerekir. Nitekim tarih biliminde usul konusunu ele alan eserlerde, tarihçilerin disiplinler arası bir anlayışla hareket etmeleri, diğer bilim dallarının (sosyoloji, arkeoloji, felsefe, edebiyat, psikoloji, antropoloji vb.) bilgi, açıklama, yaklaşım ve yöntemlerinden de yararlanmaları gerektiği -uygun örnekler eşliğinde- sıklıkla vurgulanır.¹ Disiplinler arası anlayış sayesinde araştırmacı geniş bir bakış açısı kazanır, mercek altına aldığı konuyu çok yönlü bir biçimde ve tüm boyutlarıyla irdeleyerek daha nitelikli eserler vücuda getirebilir.

Bilindiği üzere, öznesi insan olan tarih ve psikoloji, ferdi ve müşterek inançlar, zihniyetler, kimlik, insan davranışı ve motivasyonu, bellek, kişilik, duygular vb. konularda birbirlerinin alanına girmektedir.² Tarih ile psikolojinin entelektüel ve akademik amaçlar için güçlerini birleştirmeleriyle meydana gelmiş, disiplinler arası bir çalışma alanı olan psikotarih, herhangi bir psikolojik kuramın ya da birden fazla psikolojik kuramın tutarlı bir kombinasyonunun tarihsel analiz amacıyla kullanılması³ şeklinde tanımlanabileceği gibi, belirli bir bireye ya da geçmişteki olaylara ilişkin anlayışımızı geliştirmek için psikoloji kavramlarını, ilkelerini ve teorilerini sistematik olarak kullanan bir tarih biçimi⁴ olarak da düşünülebilir. Tarihî şahsiyetler ve hadiselerin psikolojik arka planlarını araştıran bu bilim dalı, tarihî olaylardaki insan ve toplum davranışlarının çözümlenmesi ve modellenenilmesiyle, günümüzde ve gelecekteki olayların olası gelişimlerinin de tahmin edilebileceğini savunmaktadır. Psikotarihin amacını psikolojinin bakış açısıyla insanlık tarihini anlamak olarak özetlemek de mümkündür. Psikotarih, tarih ve psikoloji bilimlerinin bazen matematik ve istatistik de dâhil olmak üzere ortaklaşa çalışması olarak da değerlendirilebilir.⁵

Yöntem ve yaklaşım farklılıkları ekseninde yürütülen tartışmalar⁶ dolayısıyla psikotarihin herkesçe kabul gören bir tanımı henüz yapılamamıştır. Psikolojik tarih, psikanalitik tarih ya da psikotarih gibi kavramlar çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Psikotarihin metodik olarak tarihsel olayların meydana gelmesinde, insanın psikolojik motivasyonlarını anlamak üzere ağırlıklı olarak psikanalitik yaklaşımları kullandığı belirtilmektedir.⁷ Psikotarihin, psikolojik bakış açısıyla tarihteki olayları ve kişileri incelediğini belirten Çelikkol da bu bilim dalını, “En geniş anlamıyla, psikolojinin, daha özgün olarak psikanalizin, geçmişin incelenmesinde, yani tarihte kullanılması”⁸ olarak görmektedir.

¹ Ör. bk. A. Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usûl* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1985), 19-23; Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2023), 9-15.

² Hadiye Yılmaz Odabaşı, “Psikotarihin Tarihi: Yaklaşımlar ve Tartışmalar”, *Universal Journal of History and Culture* 2/2 (2020), 133.

³ Richard W. Noland, “Psychohistory, Theory and Practice”, *The Massachusetts Review* 18/2 (1977), 295.

⁴ Charles. B. Strozier, “Psychohistory”, *Journal Behavioral & Social Sciences Librarian* 5/1 (1986), 3.

⁵ Jacques Szaluta, *Psychohistory: Theory and Practice* (New York: Peter Lang, 1999), 1-3.

⁶ Bu hususta şu çalışmalara bk. Odabaşı, “Psikotarihin Tarihi: Yaklaşımlar ve Tartışmalar”, 139-148; Mustafa Alican, “Psikotarih”, *Tarih İçin Metodoloji*, ed. Ahmet Şimşek (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2015), 165-169; Mehmet Elban, “Tarihyazımından Tarih Eğitimi Psikotarih”, *Tarih Okulu Dergisi* 35 (Ağustos 2018), 235-240.

⁷ Hacı Ahmet Özdemir, “Klandan İmparatorluğa Cengiz Han'ın, Soy, Yetiştirdiği Ortam Çocukluğu Kişiliği ve Yasası -Psikotarih Bağlamında Bir Deneme-”, *Marife* 11/1 (2011), 32.

⁸ Ahmet Çelikkol, *Tarih Psikiyatri Divanında* (İstanbul: Stüdyo İmge Kitap, 2002), 7. Psikotarihin gelişimi ve bu alanda yapılan çalışmaların değerlendirilmesi için bk. Odabaşı, “Psikotarihin Tarihi: Yaklaşımlar ve

Soyut bir kavram olan devlet fikrinin oluşumu, iktidarın kurumsallaşması ile ilişkilidir.⁹ Toplumsal tarihî ve sosyal şartlarına göre kendi siyasal iktidar modellerini üretmişlerdir. Her ne kadar İslâm tarihinde İslâm devlet anlayışının ve şekillenmesinin Emevîler ve Abbâsîler döneminde olduğu genel kabul görse de asolan İslâm siyasetinin temellerinin ve prensiplerinin Hz. Peygamber döneminde atılmış ve Hz. Ömer döneminde ete kemiğe bürünmüş olduğudur.¹⁰ Bu nedenle İslâm kurumlarının nüvelerini oluşturan Hz. Ömer'in siyasetteki bilgi birikiminin kökenlerinin bilinmesi gerekmektedir. Zira bu icraatlar belli bir tecrübenin sonucunda ortaya çıkabilir. Ayrıca devlet yönetiminin en önemli saç ayaklarından biri de dış ilişkiler ve bu ilişkilerin sınırlarını çizen diplomasi ilmidir. Bu konuda tecrübe sahibi olunmadan doğru ilişkilerin kurulması pek mümkün görünmemektedir. Psikotarih yaklaşımı bağlamında Hz. Ömer'in (ö. 23/644) diplomatik kişiliğinin mercek altına alındığı bu makalede, tarihî olayların ve gelişmelerin öznelere ile onların icraatlarına temel teşkil eden kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin mahiyet ve derecesi hakkında bir fikir verilmesi amaçlanmaktadır. Bu yönüyle Hz. Ömer'in çocukluk döneminden itibaren geçirdiği dönüşümler ve çok yönlü bir liderliğe giden süreç psikolojik alt yapısıyla irdelenecektir.

Hz. Ömer dönemi devlet yönetimi ve diplomatik ilişkileri hakkında, başta İsrail Balcı'nın *Hz. Ömer Dönemi'nde Diplomasi* başlıklı doktora çalışması ve bu çalışmanın kitaplaştırılmış hâli¹¹ olmak üzere, birçok çalışma yapılmıştır. Lakin bu çalışmalarda konuya daha ziyade ilahiyat ya da tarih eksenli yaklaşılmıştır. Bu makalede, söz konusu bakış açıları temel alınarak elde edilen veriler psikoloji disipliniyle ilişkilendirilerek değerlendirilecektir. Bu yönüyle, bir tarihî şahsiyetin sadece icraatlarına odaklanmanın yerine, o kişinin psikolojik alt yapısını da tahlil ederek bütüncül bir yaklaşım tarzı geliştirilmesi ve bu suretle alana katkı sağlanması hedeflenmektedir. Bu çerçevede, diplomasiye yönelik icraatlarından yola çıkılarak Hz. Ömer'in, Arap Yarımadası'nın genelinden başlamak üzere Sâsânî topraklarının neredeyse tümünü, ayrıca Azerbaycan, Horasan, Kuzey Afrika ve Anadolu gibi pek çok bölgeyi fethederken uyguladığı savaş ve barış taktiklerinin psikolojik tahlili yapılacaktır. Ayrıca söz konusu bilgilerden yola çıkılarak, "Hz. Ömer'in diplomatik kişiliğinin tahlili yapılabilir mi?", "Bu faaliyetleri gerçekleştirirken Hz. Ömer'in bilinçaltını oluşturan etmenler neler olabilir?" ve "Hz. Ömer'in diplomatik birikimi nasıl oluşmuştur?" sorularına cevap aranacaktır.

1. İslâm Öncesi Hz. Ömer ve Liderlik Özelliklerinin Temelleri

Hz. Ömer'in şahsiyeti ile liderlik vasıfları, birbirini besleyen unsurlar olarak tarihî süreç içinde olgunlaşmıştır. İslâm öncesi tecrübesi ile İslâmî dönemdeki faaliyetleri, onu siyasî arenanın önde gelen simalarından biri hâline getirmiştir. Ancak bu birikimin en somut biçimde ortaya çıkıp kurumsallaştığı dönem, kendi hilâfet yıllarıdır. Bu bağlamda, öncelikle Hz. Ömer'in diplomatik yetkinliğinin temelleri tespit edilmeli; ardından kişilik özellikleri, icraatları üzerinden analize tabi tutulmalıdır. Böylece, İslâm diplomasisinin şekillenmesinde rol oynayan faktörler bütüncül bir bakışla ortaya konulabilecektir.

Tartışmalar", 132-139; Elban, "Tarih yazımından Tarih Eğitime Psikotarih", 227-235; Erdinç Öztürk - Can Çalıcı, "Dünyada ve Türkiye'de Psikotarihin Akademik Yansımaları", *Psikotarih*, ed. Erdinç Öztürk (Ankara: Türkiye Klinikleri Yayınevi, 2020), 86-89.

⁹ Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992), 38.

¹⁰ Mehmet Şimşir, "Râşid Halifeler Döneminde İdare Sistemi ve Divan Teşkilatı", *İSTEM* 6 (Aralık 2005), 271-274.

¹¹ İsrail Balcı, *Hz. Ömer Döneminde Diplomasi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2007), 46-53.

Fil Vak'ası'ndan on üç yıl kadar sonra Milâdî 582 yılında doğan Hz. Ömer, Hz. Peygamber'den on üç yaş kadar küçüktür. Dördüncü Ficâr Savaşı'ndan dört yıl kadar önce Mekke'de doğduğu da rivayet edilmiştir.¹² Babası Hattâb b. Nüfeyl'dir. Onun nesebi Câhiliye döneminde Kureyş kabilesinin sefâret yani elçilik ve dış işlerine bakan Adî b. Ka'b kabilesine dayanmaktadır ve Ka'b b. Lüey vasıtasıyla Hz. Peygamber'in nesebi ile birleşmektedir.¹³

Çocukluk ve gençlik yıllarında rahat bir yaşamının olmadığı bizzat kendisinden aktarılan Hz. Ömer, dayılarının hayvanlarına çobanlık yaparak geçimini temin etmiştir. Daha sonra diğer Mekkeliler gibi ticaretle uğraşmış ve elde ettiği kazançla Mekke zenginlerinden birisi olmuştur. Bahsedilen fiziksel özelliklerinin yanı sıra okuma yazma bilen az sayıda insandan birisi olması onun kabile içerisinde ön plana çıkmasını sağlamıştır. O dönem için popüler olan şiir, güreş ve atlı sporlarla yakından ilgilenmesi de ona bir ayrıcalık kazandırmıştır. O, kabilesi içerisindeki olaylarda söz sahibi ve gerektiğinde inisiyatif alan birisi olmuştur. Panayırlara katılarak diğer kabile ve milletleri yakından tanıma şansı elde etmiştir.¹⁴ Hz. Ömer'in çocukluk ve gençlik yıllarına dair çok az bilgi mevcut olmasına rağmen, onu yaşlılarından farklı kılan ilk izlerin bu dönemden itibaren oluşmaya başladığını söylemek mümkündür. Mekke'nin elverişsiz topraklarında geçimini sağlamak adına yaptığı çobanlık aslında yöneticilik adına ilk adımıdır. İlginçtir ki Hz. Peygamber'in, "Hepiniz çobansınız, hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Devlet reisi de bir çobandır ve sürüsünden sorumludur..."¹⁵ sözü de çobanlığın yönetim anlamında sorumluluk aşılmasına işaret etmektedir. Bunun yanında çobanlığın Hz. Ömer'in gözlem odaklı strateji geliştirme, karar alma ve paternalist (babacan) liderlik vasıflarına etkisinden de söz etmek mümkündür. Yine çocukluk döneminde çobanlık yapması Freud'un erken yaşam deneyimlerinin kişilik gelişimine katkısı görüşü¹⁶ veya Erikson'un erken sorumluluk almanın kimlik gelişimine katkısı görüşü¹⁷ çerçevesinde yorumlanabilir. Ticaret ise Hz. Ömer'in bürokratik liderlik yönüne doğrudan katkısı olan bir icraattır. Kervanlar ile gittiği bölgelerin halkları tanımanın yanı sıra gözlem, iletişim becerisi, ikna, empatik yaklaşım gibi karizmatik liderlik özelliklerinin oluşumunda etkili olmuştur. Bunun yanında şiire olan ilgisi güçlü bir hitabete sahip olmasını ve böylece diplomatik ve karizmatik liderlik yönünü beslemesine katkı sağlamıştır. Çocukluk dönemine ait zor yaşam koşulları, topluluk içinde güç kazanma ihtiyacı da Adler'in aşağılık duygusunu telafi etme anlayışıyla¹⁸ ilişkilendirilebilir.

¹² İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, çev. ed. Adnan Demircan (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 3/309; Belâzürî, *Ensâbu'l-êsrâf*, thk. Süheyl Zekkâr - Riyâd Zirikî - Muhammed Hamîdullah (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996), 10/293; Taberî, *Târîhu'l-rusul ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim (Beyrut: Dâru't-Türâs, 1387), 5/189; Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh İlk Kronolojik İslam Tarihi*, çev. Ömer Sabuncu - Mahmut Sabuncu (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 132; Mustafa Fayda, "Ömer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/44.

¹³ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fî mâ'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 137-138.

¹⁴ Belâzürî, *Ensâbü'l-êsrâf*, 3/305; Ali Muhammed Sallâbî, *Hz. Ömer*, çev. Mehmet Akbaş (İstanbul: Ravza Yayınları, 2016), 18; Fayda, "Ömer", 34/44.

¹⁵ Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, çev. Ahmed Naim (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 3/37-38 (No. 487); Müslim b. Haccâc, *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: İrfan Yayınları, 1988), 6/21 (No. 1829); Nevevî, *Riyâzü's-sâlihîn*, çev. Eser Sazak - Muhammed Danışman (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2019), 1/333 (No. 300).

¹⁶ Yusuf Bahri Gündoğdu, "Psikanalitik Kişilik Kuramlarına Göre Gelişim ve Değişimin İmkânı", *Journal of Turkish Studies* 11/17 (2016), 384-386.

¹⁷ İbrahim Gürses - M. Âkif Kılavuz, "Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (2011), 157.

¹⁸ Nimet Ferah, "Bireysel Psikoloji ve Din", *Toplum Bilimleri Dergisi* 8/15 (2014), 197-201.

Hız. Ömer'in fiziksel görünümüyle dikkat çeken, pehlivan yapılı ve uzun boylu olduğu rivayet edilmektedir. Ellerinin ve ayaklarının irice yapılı, etine dolgun ve heybetli duruşunun karşılıkını etkilediği de bilinmektedir. Etkili hitabeti nedeniyle insanların onu dinlediği, dinlerken de etkilendiği aktarılmaktadır.¹⁹ Bireylerin fiziksel özelliklerinin liderlik üzerine etkisi tartışmalı bir konudur. Ancak fiziksel özelliklerin insanlar üzerindeki psikolojik etkisi de yadsınamaz bir gerçektir. "Güzel olan iyidir" stereotipi adı verilen kişiler arası çekim kuramında; insanların, güzel olarak nitelenen kişileri diğerlerine göre daha sosyal, dışa dönük ve popüler olarak niteledikleri görülmüştür.²⁰ Dolayısıyla Hız. Ömer'in fiziksel özellikleri doğrudan olmasa da dolaylı olarak karizmatik liderlik yönüne katkı sağlamıştır.

Hız. Ömer'in -dönemin şartları gereği ve tüm toplum yapısında olduğu üzere- İslâmiyet'i kabul etmesinden önceki yaşamıyla ilgili bilgiler sınırlıdır. Burada onun biyografisini aktarmak yerine diplomatik yönüne etki eden faktörler üzerinde durulacaktır.

1.1. Kabile Birikimi ve Sefirlik (Tam Yetkili Siyasî Temsilcilik ve Elçilik)

Kureyşliler, dışarıdan kendilerine yönelecek olan bir düşmanlık veya savaş ihtimalinde ya da aralarında soğukluk bulunan Arap kabilelerinin çözüm işlerinde ve siyasî-iktisadî maksat ve maslahat gereği Bizans, Sâsânî, Habeş, Himyer vb. devletlere de elçiler gönderirlerdi. Bu sefirler, kabileyi layıkıyla temsil edebilecek kabiliyeti yüksek kişilerden seçilirdi.²¹

Hız. Ömer de İslâm öncesinde Mekke şehir meclisinin sefâret (elçilik) görevini yürütüyordu.²² Mes'ûdî, Hız. Ömer'den bahsederken onun Câhiliye döneminde birçok yabancı ülkeyi dolaştığını ve değişik meselelerle ilgili görüşmelerde bulunduğunu belirtmektedir.²³ O, elçi olarak yahut başka bir kabileyle münâfere ve müfâhare yapmak yani nesep, şeref ve itibar konusunda karşılıklı övünmek üzere kabilesini temsilen Kureyş adına giderdi. Kureyşliler de onun kararlarına rıza gösterirlerdi.²⁴ Onun bu göreve seçilmesinde İslâm öncesinde devrin önde gelen şair ve bilginleri arasında yer alması, Arabistan'daki az sayıda okuma yazma bilenlerden birisi olması²⁵ etkili olmuştur. Karizmatik liderler empati özelliği sayesinde grup üyelerinin çıkarlarına yönelik hareket ederler.²⁶ Hız. Ömer de aldığı görevlerle empati yapabilme becerisini geliştirmiştir. Ayrıca devletler arası münasebetler konusunda deneyim kazanarak diplomatik yönünü beslemiştir. Onun temsil ve müzakere

¹⁹ İbn İshak, *Sîretü İbn İshâk İlk Siyer Kitabı*, thk. Muhammed Hamidullah, çev. Selahattin Yıldırım (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021), 219; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmurî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-Arabî, 1997), 2/546; Sallâbî, *Hız. Ömer*, 18.

²⁰ Elliot Aronson vd., *Sosyal Psikoloji*, çev. Okhan Gündüz (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2020), 576-577.

²¹ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2011), 849; İsrâfil Balcı, *Hız. Ömer Döneminde Diplomasi*, 46-53.

²² İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-ashâb* (Şâmîle 3.23), 354; İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-Ferîd Kültürel İnciler*, çev. Musa Kazım Yılmaz (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021), 3/281; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 701; Balcı, *Hız. Ömer Döneminde Diplomasi*, 52-53, 72.

²³ Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*, thk. Es'ad Dâğir (Kum: Dâru'l-Hicre, 1409/1988), 2/339.

²⁴ İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-Ferîd*, 3/281; İbn Abdülber, *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-ashâb*, 354; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, thk. Amr b. Garâme (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1985), 24/118; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 814; Cevâd Ali, *el-Mufasssal fi târihi'l-'Arab kable'l-İslâm* (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1422/2001), 9/248-249.

²⁵ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 3/385.

²⁶ Jaepil Choi, "A Motivational Theory of Charismatic Leadership: Envisioning, Empathy, and Empowerment", *Journal of Leadership and Organizational Studies* 13/1 (2006), 26.

görevleri, Jung'un bilgi, idrak, düşünce, bilgelik, akıllılık ve sezgi, diğer yandan da iyi niyet ve yardımseverlik gibi ahlâkî özellikleri temsil eden yaşlı adam arketipini²⁷ akla getirmektedir. Empati becerisinin gelişimi de Bowlby'nin bağlanma kuramıyla (güvenli bağlanma, ilişkilerde karşılıklı güven geliştirme)²⁸ ilişkilidir.

1.2. Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir Dönemi Görevleri (Danışmanlıkları)

Hz. Ömer'in kişisel özellikleri, henüz siyasal ve toplumsal açıdan olgunlaşma aşamasında olan Müslümanlar için büyük önem taşımaktaydı. Hz. Peygamber'in, "Ey Allah'ım! İslâm dinini şu iki kişiden sana en sevimli olanıyla yücelt: Ömer b. el-Hattâb ya da Ebû Cehil b. Hişâm"²⁹ şeklindeki duası, bu durumun çarpıcı bir göstergesidir. Diploması ve hitabet yeteneği gelişmiş bir şahsiyetin, hem kabileler arası ilişkilerde hem de ilerleyen dönemde devletler arası temaslarda İslâm'ın yayılışına önemli katkılar sağlayacağı açıktır. Nitekim Hz. Ömer'in İslâm öncesindeki diplomatik tecrübesi, Müslüman olduktan sonra da belirgin şekilde öne çıkmış; bu birikiminden İslâmî dönemde de istifade edilmiştir. O, Bedir Savaşı öncesinde, barışın tesis edilmesi amacıyla Kureys'e gönderilmiş; savaş yapılmaksızın güven içinde Mekke'ye dönmelerini teklif eden mesajı iletmek üzere müşrik ordusuna elçi olarak gitmiştir³⁰. Bedir Savaşı sonrasında, esirlerin durumu konusunda Hz. Peygamber'le istişarede bulunmuş;³¹ yine Hudeybiye Antlaşması öncesinde Kureys'e temsilci olarak gönderilmesi düşünülen ilk isimlerden biri olmuştur.³² Hz. Ömer'in bu görevlere tayin edilmesinde, İslâm öncesi dönemde Kureys'in diplomatik işlerini yürütmüş olması ile ikna ve hitabet yeteneğinin güçlü oluşu önemli rol oynamıştır. Ancak bu dönemde Hz. Ömer artık bir kabilenin değil, Müslüman bir devletin temsilcisidir. Bu durum, onun diplomatik yaklaşımında da bazı dönüşümlere yol açmış olmalıdır. İslâm Devleti, toplumun bütün bireylerini kapsama, eşit düzeyde tutma ve haklarını savunma ilkesi üzerine inşa edilmiştir.³³ Hz. Ömer de bu anlayış doğrultusunda, mensubu olduğu topluluğun ihtiyaçlarını, duygularını ve beklentilerini gözetken bir liderlik sergileyerek karizmatik yönünü pekiştirmiştir. Zira karizmatik liderler yönettikleri grubun ihtiyaç, duygu ve özlemlerini çok iyi bilir ve buna yönelik eylemlerde bulunurlar.³⁴

Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesinden vefatına kadar geçen sürede onun baş danışmanı ve âdeta veziri konumundadır. Nitekim Hz. Ebû Bekir, halife seçilmesinin hemen ardından Üsâme ordusunu -Hz. Peygamber'in, vefat etmeden önce hazırladığı ordu- sefere yollarken, mezkûr komutandan Hz. Ömer'i kendisine yardımcı olarak bırakmasını ister. Bu durum, Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Ömer'in desteğine ve görüşlerine verdiği önemi göstermesi

²⁷ Carl Gustav Jung, *Dört Arketip*, çev. Zehra Aksu Yılmaz (İstanbul: Metis Yayınları, 2005), 85-86, 91-94.

²⁸ Kübra Coşkun Yiğit, "Lider Üye Etkileşiminin Bir Öncülü Olarak Bağlanma Stilleri", *The Journal of International Scientific Researches* 8/3 (2023), 270-271.

²⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, 3/306.

³⁰ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1/127; Kettânî, *Hz. Peygamber'in Yönetimi*, çev. Ahmet Özel (İstanbul: İz Yayınları, 2003), 1/266; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 191.

³¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, çev. Mehmet Keskin (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995), 3/447.

³² Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları*, çev. Musa Kazım Yılmaz (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2016), 2/600; İbn Hişâm, *Sîret-i İbn-i Hişâm*, çev. Hasan Ege (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006), 3/432-433; Fayda, "Ömer", 34/44.

³³ Mustafa Aydın, *İslâm'ın Tarih Sosyolojisi İlk Dönem İslam Toplumu Şekillenışı* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2001), 134-140.

³⁴ Çiğdem Kağıtçıbaşı - Zeynep Cemalcılar, *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş* (İstanbul: Evrim Yayınları, 2014), 301.

açısından dikkate şayandır. Ayrıca Hz. Ömer halifeye maaş bağlanmasını teklif ederek onun rızık endişesi taşımaksızın sadece devlet işleriyle ilgilenbilmesini de sağlamıştır.³⁵

Hz. Peygamber'in vefatının ardından İslâm devlet yönetiminde hilâfet makamı ihdas edilmiş; bu durum, yönetim anlayışında önemli bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla devletin idaresinde çeşitli yenilikler kaçınılmaz hâle gelmiştir.³⁶ Hz. Ömer'in ortaya koyduğu liderlik, hem yönetimde uyumun sağlanmasına hem de yenilikçi adımların atılmasına örnek teşkil etmiştir. Yönetimde performansı artırmak için iletişim ve iş birliği vazgeçilmez öğelerdir. Bunun yanında yönetimde yakalanılan uyum ve iş birliği yenilikçi düşüncenin önünü de açmaktadır.³⁷ Hz. Ömer'in idarî tecrübesi ve diplomatik yaklaşımı, devletin karşılaştığı problemlere etkin ve kalıcı çözümler üretmesini mümkün kılmıştır.

Hz. Ömer pek çok yerde Hz. Ebû Bekir'e yol gösterdiği gibi, bazı icraatlarında ona karşı çıkarak alternatif görüşler de sunmuştur. Örneğin ridde savaşları sırasında irtidat edenlerle savaşılmaması konusunda fikir beyan etmişti. Ancak daha sonraları bu görüşünden vazgeçmiş, Hz. Ebû Bekir'in kararının daha uygun olduğunu belirtmişti. Bu şekilde şartlara bağlı olarak Hz. Ömer'in görüşlerinde zaman zaman değişiklik göstermesi Kohlberg'in ahlâkî gelişim evreleri çerçevesinde, deneyimle birlikte ahlâkî muhakemenin olgunlaşması³⁸ şeklinde analiz edilebilir.

Hz. Ömer'in, Hâlid b. Velîd'in Mâlik b. Nüveyre'yi öldürmesi meselesi sonrası gerek Hâlid b. Velîd'in³⁹ gerekse Hâlid b. Saîd b. el-Âs'ın azledilmeleri⁴⁰ yönünde görüş belirttiği aktarılmaktadır. Yine onun Kur'an'ın toplanması ve bir kitap hâline getirilmesindeki çabası dikkat çekicidir. Ayrıca Hz. Ebû Bekir döneminde Hicrî 11 ve 12. yılda hac emri olarak görevlendirildiği⁴¹, hastalık sürecinde onun yerine imamlık yaptığı ve Hz. Ebû Bekir'in cenaze namazını kıldırıldığı da bilinmektedir.⁴²

Gerek İslâm öncesi gerekse İslâmî dönemde danışmalıklar yapması, başta dış politika olmak üzere birçok konuda görev alması, Hz. Ömer'in devlet idaresinde deneyim kazanmasına zemin hazırlamıştır. Hz. Ebû Bekir'in vefatından sonra Hz. Ömer'i halef olarak işaret etmesi de yine ona olan güveninin tam olduğunu göstermektedir.

1.3. Ticarî Seyahatleri

Hz. Ömer'in Mekke halkının genel geçim kaynağı olan ticaretle uğraştığı ve Arap Yarımadası ile yakın ülkelerin merkezlerine ticarî seyahatlerde bulunduğu bilinmektedir. Günümüz tabiriyle ithalat ve ihracat işleriyle uğraşmıştır. O, Câhiliye döneminde deri ve kumaş ticareti yapmış, Şam (Filistin/Gazze), Mısır ve Irak (Medâin) gibi bölgelere yönelik çeşitli ticarî seyahatler düzenlemiştir. Hireli Ka'b b. Adî ile ticarî ortaklık kurmuştur.⁴³

³⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü'l-Tabakâtü'l-Kebîr*, 3/207-208; Taberî, *Târîh*, 4/50,54.

³⁶ Hilâfet makamının görevleri hakkında bk. Muhammed Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, çev. İhsan Süreyya Sırma (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 101-102.

³⁷ Zafer Aykanat - Tayfun Yıldız, "Karizmatik Liderlik ve Örgütsel Yenilikçilik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* 11/2 (2016), 209.

³⁸ Volkan Duran, "Değerler Eğitimi Açısından Ahlak ve Etik Kavramları: İnsani-Kültürel Kalkınma Sürecinde Değer Eğitimi", *Karakter ve Değerler Eğitimi*, ed. Bayram Özer (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2021), 52-56.

³⁹ Taberî, *Târîh*, 3/246.

⁴⁰ Taberî, *Târîh*, 3/334-344.

⁴¹ İbn Sa'd, *Kitâbü'l-Tabakâtü'l-Kebîr*, 3/209; Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 97; Taberî, *Târîh*, 4/27.

⁴² Balcı, *Hz. Ömer Döneminde Diplomasi*, 41-43.

⁴³ Belâzürî, *Ensâbü'l-esrâf*, 3/190; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 8/262; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5/300; Askalânî, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe Sahâbe-i Kirâm Ansiklopedisi*, çev. Naim Erdoğan (İstanbul: İz Yayınları, 2010), 2/569; Cevâd Ali, *el-Mufasssal fi târihi'l-'Arab kable'l-İslâm*, 7/248.

Böylelikle ticarî vergilendirme sistemi hakkında da geniş bilgi sahibi olmuştur. Bu bilgi ve tecrübeleri nedeniyle o, Mekke'de satıcılar ve alıcılar arasında ara buluculuk (simsar) da yapmıştır. Mekke'ye gelen tüccarlara ve misafirlere deve ve eşek gibi binek hayvanları temin etmiştir. Bu yaptıkları karşılığında da komisyon alarak kazanç elde etmiştir.⁴⁴

Hız. Ömer tüm bahsedilen sefirlik görevleri ve ticarî seyahatleri ile Hız. Peygamber'in ve Hız. Ebû Bekir'in devlet yönetimi ile ilgili görüşmeleri esnasında gözlemler yapmış, deneyim kazanmıştır. Ayrıca seyahatleri vesilesiyle gitmiş olduğu beldelerde halkı ve yönetimi tanıma fırsatı bulmuş, bu yerlerin yönetimlerin eksiklikleri ve fazlalıkları tespit etmiştir. Bütün bunların yanında ticaret hayatı Hız. Ömer'e fırsatları araştırma ve değerlendirme, risk alma, yenilikçi fikirler oluşturma⁴⁵ gibi, bir girişimcide bulunması gereken özellikleri de kazandırmıştır. Bu özellikler, liderlik özelliklerini geliştirme ve değerlendirme fırsatı sunar.⁴⁶ Dolayısıyla Hız. Ömer, halifelik dönemi öncesi ve halifeliği döneminde tüm bu birikimleri kullanarak isabetli yönetsel kararlar verebilmiştir.

2. Hız. Ömer'in Diplomasi Anlayışındaki Psikolojik Arka Plan

Hız. Ömer'in yukarıda belirttiğimiz tavsiye ve talimatları, onun devlet idaresi ve diplomatik münasebetlerde İslâm toplum yapısına uygun bir lider profili çizdiğine işaret etmektedir. Bilindiği üzere, ilâhî iradeye dayalı ahlâkî ve içtimaî bir düzen fikri içeren İslâm, kişisel özgürlükçülükle toplumsal sorumluluğu birbirine paralel hâle getirmiştir.⁴⁷ Hız. Ömer de buna uygun olarak ahlâk, otoriterlik ve yardımseverlik üzerine kurulu paternalist (babacan)⁴⁸ liderlik özelliklerini sergilemiş ve görevlendirdiği idarecilerden de bu yönde bir yöneticilik ortaya koymalarını istemiştir. Ahlâk çerçevesinde önce kendisi rol model olacak davranışlar sergilemiş; görevlendirdiği kişilerden de bu yönde performans sergilemelerini istemiştir. Hız. Ömer hırsızlık ve zulümden, şiddetten ve zafiyet göstermeye neden olacak bir merhametten uzak yönetim tarzını benimsemiş, yönetimlerinde ancak bu şekilde başarıya ulaşabileceğini ifade ederek kendi yönetim anlayışının özünü açıklamıştır.⁴⁹ Emrinde bulunan yöneticilerde ne gibi vasıflar aradığı sorulduğunda; yönetici olarak bir kişiyi görevlendirdiğinde sanki yönettiği kişilerden bir kişiymiş gibi hareket etmesini, yöneticilik görevine hiç atanmadığında ya da ayrıldığında da sanki yönetim işindeymiş gibi âmirlerle yardımcı olmasını beklediğini ifade etmiştir. Sert mizaca sahip olduğunu hem kendisi hem de halk biliyor ve ondan çekiniyordu. Bu noktada ahlâkını yumuşatması için de Allah'a dua ettiği aktarılmaktadır.⁵⁰

⁴⁴ Zebîdî, *Tâcû'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Heyet (b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.), 4208; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 1/302; Korkut Dindi, "Hz. Ömer'in İslâm Öncesi Yaşantısı", *Uluslararası Hız. Ömer Sempozyumu*, ed. Ali Aksu (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2018), 1/48.

⁴⁵ Veysel Ağca - Handan Deniz Yumuşakipek, "Günümüzde Girişimcilik Trendini Yükselten Güçler", *Girişimcilik: Temel Kavramlar, Girişimcilik Türleri, Girişimcilikte Güncel Konular*, ed. Erdoğan Kaygın - Bülent Güven (İstanbul: Siyahinci Yayınları, 2015), 12.

⁴⁶ Filiz Demir, "Girişimci Liderlik: Kavram, İlişki ve Yaklaşımlar", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 43 (2023), 450.

⁴⁷ Aydın, *İslâm'ın Tarih Sosyolojisi İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenmesi*, 132, 135.

⁴⁸ Merve Gerçek, "Yöneticilerin Babacan (Paternalist) Liderlik Davranışlarının Psikolojik Sözleşme Bağlamındaki Beklentileri Üzerindeki Etkilerine Yönelik Bir Çalışma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi* 13/2 (2018), 101.

⁴⁹ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, çev. Ali Özek (İstanbul: Hisar Yayınları, 1973), 195; Halit Çil, "Hz. Ömer'in Liderlik ve Yönetim Anlayışı", *Uluslararası Hız. Ömer Sempozyumu*, ed. Ali Aksu (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2018), 1/206.

⁵⁰ Belâzürî, *Ensâbü'l-eshraf*, 10/306; Çil, "Hz. Ömer'in Liderlik ve Yönetim Anlayışı", 1/237.

Onun sert mizacını yumuşatmak için dua etmesi ve çabalaması, Jung'un persona-gölge dengesi arayışına⁵¹ uygundur.

Hız. Ömer'in babacan liderlik özelliklerini değerlendirdiğimizde, otoritenin kendi elinde olduğu vurgusu yer almaktadır. Nitekim o, halifeliği sürecinde yöneticilerle bizzat yaptığı görüşmelerde ve göndermiş olduğu mektuplarda bir idarecinin sahip olmasını beklediği yönlerini onlara bizzat bildirmiştir. Bu çerçevede onlara yumuşaklık ile sertlik, cömertlik ile cimrilik arasındaki ince çizgiyi muhafaza etmeleri gerekliliğini vurgulamıştır. Yöneticilerin haksızlığa göz yummamaları, Allah'tan başkasına boyun eğmemeleri, menfaat peşinde koşmamaları, davranışlarında mütevazı olmaları, kesinlikle yalan söylememeleri, sabırlı ve sebatlı olmaları gerektiği, kendisinin ve yakınlarının aleyhine dahi olsa hak ile hükmetmeleri, öfkelense bile haktan ayrılmamaları gerektiğini bildirmişti.⁵² Bir devlet başkanının olmazsa olmaz ilkelerini açıklarken de onun vergiyi meşru yollardan toplaması, toplanan vergileri gerekli yerlere harcaması gerektiğini vurgulamıştır. Bunların yanında yöneticilerden yardımseverlikle ilgili talepleri de bu liderlik tipinin İslâm'ın değerlerine uygun bir şekilde yürütülmesi yönünde olmuştur. Bir yöneticinin kendisine karşı yapılan bir iyiliğe teşekkür etmemesinin veya kendisine yapılan bir kötülüğü cezalandırmakta acele etmesinin o yönetici için bir zafiyet olarak tanımlamıştır. Yönetimin ayrılmaz parçası olan valilerin ise zalim olmamaları, tebaalarına iyi davranarak onların itaatlerini dâimî hâlde getirmelerini tavsiye etmiştir. Bu noktada halka zulmetmeleri hâlinde zillate düşecekleri; kimseyi gereğinden fazla övmemeleri, tebaalarının haklarını zamanında vermeleri, onlara dinlerini öğretmeleri, kısıstan şaşmamaları, hastaları ziyaret etmeleri, zayıf ve kimsesizleri huzurlarına kabul etmeleri yönünde uyarılarda bulunmuştur. Aksi hâlde onların görevlerinden hemen azledileceğini de bildirmiştir. Nitekim bunun örneklerini dönem olaylarında görmek mümkündür.⁵³

Hız. Ömer'in bu yönetim anlayışı, İslâm toplumunu bir arada tutma gayesinin yanında devlet idarecileri üzerinde otorite kurma arzusu ile de açıklanabilir. Aynı zamanda Hız. Ömer'in gerek ticari faaliyetleri gerekse bürokratik girişimlerinde edindiği tecrübeler sayesinde uyguladığı bu idare tarzının; itaat etme, başkaları adına sorumluluk alma, insan hakları gibi İslâm'ın evrensel değerleriyle uyum içerisinde bir devlet yönetimi şeklinde tezahür ettiği de söylenebilir.

Hız. Ömer'in tüm bu tavsiye ve talimatları gerek yönetimde ve gerekse diplomatik münasebetlerde sağlam bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Bu konuda makamının ve elindeki gücün onu şımartmadığı, tam tersine bu imkânların onu daha dikkatli davranmaya ittiği, çevresindekilere de bu yönde tavsiyede bulunduğu söylenebilir. Böylelikle doğru olanı tavsiye etmekle kalmadığı, bizzat kendisi de bu yönde bir tavır sergileyerek örneklik oluşturduğu, dolayısıyla idarecileri üzerinde daha etkili olabildiği ifade edilebilir.

2.1. Merkeziyetçiliği

Devletlerin merkezden yönetimi, kamu hizmetlerinin idamesi esnasında birlik ve bütünlüğü sağlamak amacıyla, bu türdeki hizmetlerle ilgili karar ve faaliyetlerin

⁵¹ Cem Gülcan, "Psikolojik Tipler ve Jung Psikolojisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 23 (2020), 289-290.

⁵² Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 43; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, thk. Bekrî Hayyânî - Safvet es-Sekkâ (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 5/740-741; Çil, "Hz. Ömer'in Liderlik ve Yönetim Anlayışı", 1/237.

⁵³ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 10/364; Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 42,189-190; Çil, "Hz. Ömer'in Liderlik ve Yönetim Anlayışı", 1/238.

merkezdeki yönetimden ve onun hiyerarşik yapısı dâhilindeki örgütler tarafından gerçekleştirilmesini ifade etmektedir. Bu tür yönetimlerde kamu idaresi ile ilgili politikaların belirlenmesi ve karar alınması yetkisi genellikle merkezî idarede toplanmaktadır. Yerinden yönetim ise halka sunulan bazı kamu hizmetlerinin merkez teşkilatı ya da onun etkisi altında olmayan kamu tüzel kişiler tarafından yürütülmesidir.⁵⁴ Hz. Ömer'in merkeziyetçilik anlayışı değerlendirildiğinde karşımıza güçlü liderlik özellikleri çıkmaktadır. Başarılı liderlerin üç temel kişilik özelliği bulunmaktadır. Bunlar; karizma, gelecekle ilgili öngöründe bulunma ve pragmatizm olarak sıralanmaktadır.⁵⁵ Hz. Ömer'in karizmatik özelliği, ilgili başlıkta kapsamlı olarak ele alınacaktır. Burada gelecekle ilgili öngöründe bulunma ve pragmatizm özellikleri incelenecektir. Gelecekle ilgili öngöründe bulunma özelliğine sahip liderler bir hareketin öncüsü, belirleyicisi ve uygulayıcısı olarak görülürler.⁵⁶ Hz. Ömer sınırların genişlemesi ile yeni bir yönetim anlayışı benimsemiştir. Bunu uygularken de kuralları belirlemiş ve yürürlüğe koymuştur.

Hz. Ömer genel olarak merkeziyetçi bir yönetim anlayışını belirleyerek merkez dışındaki halkı idarecilerinin yönetimine bırakmamıştır. Fakat bu merkeziyetçiliği uygularken tek adam yönetimi şeklinde mutlak otoriteyi elinde tutan totaliter bir yönetim anlayışını benimsememiştir. O, sürekli bir istişare hâlinde ve merkez dışındaki yerlerden haber alma ve onların fikirlerine başvurma biçiminde, taşranın dışlanmadığı bir idarî mekanizma kurmuştur. Merkeziyetçiliğinin sebebi olarak ise yeni kurulmakta olan devlet teşkilatında ve fetihlerle genişleyen sınırların kontrolünün daha sıkı bir şekilde sağlanabilmesi, aynı zamanda kısa sürede büyük güce kavuşan komutan ve ümeranın, bu gücün büyümesi ile taşkınlıklar yapmasının önüne geçilmek istenmesi olarak telakki edilebilir. Bu ince çizgide Hz. Ömer çoğunlukla işlerini danışmanı olarak gördüğü şura üyeleri ile istişare ederek çözmüş hem merkezdeki hem de taşradaki bu kişilerle yetki paylaşımı içerisinde olmuştur.⁵⁷ Bu durum Winnicott'un yeterince iyi ebeveynlik metaforu⁵⁸ gibi, topluma psikolojik güven alanı sunan liderlik örneğine uygundur.

Pragmatizm ise müzakere ve kaynakları seferber etme noktasında organizasyon ve yönetim becerilerine sahip olma olarak tanımlanmıştır.⁵⁹ Hz. Ömer'in bu yöndeki icraatlarına bakıldığında, pragmatist yönünün kuvvetli olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere merkezî anlayış ile hareket eden Hz. Ömer, valiler başta olmak üzere tüm bağlı idarecilerin sorumlulukları altındaki halkı rahatsız edecek kararlar almamaları için zaman zaman uyarmıştır. Onlara halka ağır vergiler yüklememeleri ve hukuk dışı icraatlar da bulunulmamaları talimatını vermiştir.⁶⁰ Döneminde çok geniş sınırlara hızlı bir şekilde ulaşılması ve buraların doğru bir yöntem ile bünyeye dâhil edilmesi için özellikle yeni fethedilen yerlerin idarî, siyasî, coğrafi ve ekonomik durumu hakkında raporlar

⁵⁴ Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi Düşünceler-Yapılar-Fonksiyonlar-Politikalar* (Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2013), 106-107.

⁵⁵ Charles J. Stewart vd., *Persuasion and Social Movements* (Long Grove, IL: Waveland Press, 2012), 122-127; Martha L. Cottam vd., *Siyaset Psikolojisine Giriş*, çev. Mesut Şenol (Ankara: BB101 Yayınları, 2017), 439.

⁵⁶ Stewart vd., *Persuasion and Social Movements*, 124-125; Cottam vd., *Siyaset Psikolojisi*, 439.

⁵⁷ Çil, "Hz. Ömer'in Liderlik ve Yönetim Anlayışı", 1/227.

⁵⁸ Cihad Kısa, *Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 157-163

⁵⁹ Cottam vd., *Siyaset Psikolojisi*, 439.

⁶⁰ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 15, 125-126; Taberî, *Târîh*, 4/86; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/36.

hazırlattırmiştir. Gelen raporlar doğrultusunda bölgenin önem ve özelliklerine göre siyasi hamleler belirlemiştir. Bunun kontrollerini de bizzat her yıl Medine'ye çağırıldığı valilere sorarak yapmış, sadece onların söylemleri ile yetinmeyip zaman zaman ticarî ya da dinî nedenlerle Mekke'ye ya da Medine'ye gelen halka sorarak durumu teyit etmiştir. Hatta gerekli gördüğünde görüşlerine başvurulmak üzere bölge halkından bazı kimseler Medine'ye davet edilmiştir.⁶¹ Onun bu şekilde hareket etmesi merkeziyetçi yönetimi benimserken halktan kopuk olmadan, halkla birlikte kararları aldığı, yönetimi onlarla birlikte kurguladığı, tebaanın görüş ve düşüncelerine değer verdiği, yönetime katılmalarını önemseyişini göstermektedir. Bu uygulamanın doğal bir sonucu olarak da halk, yönetimin icraatlarına sahip çıkmış, devlet bilinci inşa edilmiş ve sürekli canlı tutulmuş, başarının ortak başarı olduğu fikri en alt kesimlere kadar yayılmıştır.

Stratejik olarak yaptığı hamlelerin en dikkat çekenlerinden birisi ise ulusal moralin yüksek tutulması için çaba sarf etmesidir. Bu noktada önemli başarılar halka ilan edilip tebaanın morali canlı tutulurken diğer yandan bazı olumsuzlukların halktan gizlenmek istenmesi, planlı ve düşünülerek gerçekleştirilen sorumlu devlet adamlığının önemli göstergesidir.⁶² Olayın sıcaklığı esnasında haberlerin öğrenilmesini belirli bir süre geciktirmiştir. Diğer yandan şeffaf davranarak devlet icraatlarından halkı haberdar etmiştir.⁶³ Bu söz ile yenilginin saklanması ilk bakışta çelişki arz ediyor gibi görünse de stratejik olarak acıların hafiflemesi ve alınan yenilginin üzerine başka galibiyetler kazanılarak telâfi edilmiş olması muhatabın gözünde güvensizlik oluşturmamıştır. Burada halka yalan söyleme ve bunun sonucunda güvenin kaybedilmesi değil, mevcut kötü bir olayı gizleyerek daha sonra telâfi edilmesinden sonra bildirilmesi şeklindedir. Neticede bir yalan söyleme durumu da yoktur.

Belâzürî, Hz. Ömer'in belli günlerde mescidin bir bölümünde oturup halkın sorunlarını dinleyip onlarla çeşitli devlet meselelerini istişare ettiğini aktarmaktadır.⁶⁴ Bu uygulamayla aslında sorunu yaşayan halkın yine kendi ağzından sorunları bizzat dinlemiş, onların yakınında olduğunu hissettirerek aracısız bir şekilde gerçeği birinci ağızdan dinleme imkânı bulmuştur. Aracı olmadığı için de sorunları çözerken halkın aklına çözüme dair bir şüphe düşmemiştir.

Hz. Ömer halk üzerinde oluşturduğu güven duygusu ve koşulsuz teslimiyetiyle müthiş bir kontrol sistemi oluşturmuş, yönetici ve bürokratların sürekli denetlenmesini sağlamış, halkın rahatsız olduğu idarecileri sorguya çekmiş ve gerektiğinde onları görevden almıştır.⁶⁵

Bir beldenin fethedilmesinden daha önemli olan husus o beldenin elde tutulmasıdır. Şayet yeni fethedilen yerler merkeze bağlanıp bütünleştirilmezse, belde halkı ya da önceki yönetim buldukları ilk fırsatta, isyan veya saldırılar ile merkezden kopmaya çalışacaktır. Pragmatizm yönü güçlü olan liderler mensubu olduğu grupları genişletme bağlamında daha kapsayıcı ve hedefe odaklıdır.⁶⁶ Buna en güzel örnek Hz. Ömer'in devletle halkı

⁶¹ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 35.

⁶² Taberî, *Târîh*, 4/237-238; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/48-50; Julius Wellhausen, *Arap Devleti ve Yıkılışı*, çev. Celal Emanet (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2022), 62.

⁶³ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 13; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 10/313.

⁶⁴ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 10/340; a.mlf., *Fütûhu'l-Büldân Ülkelerin Fetihleri*, çev. Mustafa Fayda (İstanbul: Siyer Yayınları, 2013), 513.

⁶⁵ Taberî, *Târîh*, 5/7; Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 377; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 3/47.

⁶⁶ Cottam vd., *Siyaset Psikolojisi*, 439.

bütünleştirmek için gerçekleştirdiği sınırlara yeni katılmış yerleşim birimlerindeki uygulamalardır. Merkezî yönetimi kuvvetlendirme ve bağlılığı sağlama konusunda o, fethedilen yerlerdeki yerel idarecileri aynı görevlerinde bırakmıştır. Büyük müctehid hukukçu ve ilk kâdilkudât Ebû Yûsuf, bu konuda Hz. Ömer döneminde valilerin insanlara adaletle hükmetmek, dinî konulardaki işleri yürütmek ve vergiler konusunda yine adaletli ve düzenli hareket etmek üzere görevlendirildiğini ifade etmektedir. Diğer idarî işler konusunda yerel halkın ve yöneticilerinin rahat bırakılmasını istemiş, halkın sosyal yaşantısına fazla müdahale edilmesini halife doğru bulmamıştır.⁶⁷ Lakin tüm bunları yaparken sonsuz bir serbestiyet tanımamış, denetimi sürekli elinde tutmuştur. Bu noktada “Sürekli bana yazın, cephedeki haberleri bana bildirin ki, âdeta ben orayı görür gibi olayım”⁶⁸ diyerek oralardan haberdar olmayı istemiş ve kontrolü elden bırakmamıştır. Bu noktada kontrollü bir serbestlik ve merkeziyetçilik uyguladığı söylenebilir.

2.2. Karizmatik Liderliği, Empatik Yaklaşımları

Karizmatik lider olarak tanımlanan önderler peşinden gelen kitlelere kendi fikirlerini kolayca kabul ettiren, kendisine tâbi olanları önceleyen kişiler olarak tanımlanabilir. Bu liderler yönetimi altında bulunan kişilere liderlik eden, onların her birisine her zaman önemli olduklarını hissettirerek onlara değer katan, bireyleri belirli bir vizyon ve misyona odaklayan kişilerdir.

Halifelik sürecinde Hz. Ömer, adaletli yönetimi sayesinde insanların kendisine olan güvenini katlamış ve hem mevcut topraklar altındaki hem de yeni fethedilen yerlerdeki tüm dinî ve etnik unsurları itaat altında tutabilmiştir. Tüm bunlar da onun karizmatik kişiliği ile doğrudan bağlantılı olmuştur. Bu yöndeki icraatlarına bakıldığında göze çarpan bazı örnekler şu şekilde sıralanabilir:

Karizmatik bir lideri diğerlerinden ayıran en önemli özellikler, özgüven, baskınlık ve inançlarının ahlâkî doğruluğuna dair duruş sergilemeleridir.⁶⁹ Hz. Ömer özgüvenli duruşunu halifelığının ilk günlerinde yaptığı konuşmasında uygulayacağı yönetim tarzını ve esaslarını açıklayarak ortaya koymuştur. Burada halifeliği süresince adaletten ayrılmayacağını ve kayırmacılık yapmayacağını, insanların faydasına olacak işler yapacağını vadetmişti. Bu noktada söylemlerini eyleme dönüştüreceğini, “Başınıza yönetici olmam, ahlâkımdan hiçbir şey değiştirmeyecek. (...) sakın biriniz şöyle demesin: ‘Ömer b. el-Hattâb Müslümanların başına geçince değişti.’”⁷⁰ şeklinde ifade etmişti. Yine Şam halkından bir kısmının halifelliğini ile ilgili tereddütlerinin olduğunu öğrenince “Allah’ım beni onlara, onları bana sevdirdi” diyerek dua etmişti.⁷¹ Bu şekilde halkla yakın temasta bulunması ve eleştiriye açık olması Rogers’ın koşulsuz olumlu kabul ilkesiyle⁷² ilişkilidir.

⁶⁷ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 15,125; İsrâfil Balcı, “Diplomat ve Devlet Adamı Yönlüyle Hz. Ömer”, *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/16 (2004), 198-199.

⁶⁸ Taberî, *Târîh*, 4/88; İbn Keşîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/37.

⁶⁹ Robert J. House, *A 1976 Theory of Charismatic Leadership*, Working Paper Series 76-06 (Toronto: Faculty of Management Studies, University of Toronto, 1976), 11.

⁷⁰ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbârü'l-Hulefâ Hz. Peygamber ve Halifeler*, çev. Harun Bekiroğlu (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 365-366; Murat Akarsu, “Hz. Ömer Döneminde Yönetim ve Yöneticilerin Uygulamalarından Kesitler”, *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4 (2018), 71.

⁷¹ Ahmet Güzel, “Hulefâ-i Râşidîn Dönemi'nde Halifelerin Halkla İlişkileri”, *İSTEM* 6 (2005), 247.

⁷² Derya Gürçan, “Benlik Farklılıklarına Rogers’ın Danışan Odaklı Terapisi ile Yaklaşım: Vaka Çalışması”, *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi* 2/1 (2015), 17.

Hız. Ömer'in baskın duruşuna en güzel örnek aldığı kararların arkasında durması ve bunları tavizsiz uygulamasıdır. Eğer bir lider verdiği kararlarda kendisi zafiyet gösterirse ya da emri altında bulunan kişiler bu kararları uygulamak noktasında geri dururlarsa, bu sarmal bir şekilde büyür ve bir süre sonra tüm kararlar ve yönetim mekanizması sorgulanmaya başlar. Hız. Ömer de bu konuda tutarlı davranmıştır. Örneğin Hâlid b. Velîd'in azledilme sebepleri arasında hesap vermede gevşeklik göstermesi de tarihçiler arasında dile getirilir. Halife, Hâlid'i hemen azletmekle kalmamış üstüne onu, Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın emrine vermiştir.⁷³ Onun vermiş olduğu kararların arkasında durması Freud'un ego gücü⁷⁴ anlayışıyla yakından ilişkilidir. Zira Hız. Ömer gibi tarihî şahsiyetlerin, şartlar ne olursa olsun ilkesel duruş sergileyip gerektiğinde kararlarının arkasında durması; ama aynı zamanda şartlar değişince fikrini gözden geçirebilmesi, yüksek ego gücüne örnek teşkil etmektedir. Çünkü bu, hem kararlılığı hem de esnekliği dengeli biçimde taşıyan bir benlik yapısını gösterir.

Hız. Ömer'i diğer liderlerden ayıran bir diğer özelliği de inançlarının doğruluğuna dair duruş sergilemesidir. Denetime açık bir yönetim sergilemesi ve yapıcı eleştiriye açık olması bu durumu destekliyordu. Bu noktada ilk olarak kendisini işin içine sokmuş, yönetimde kişisel egonun ayaklar altına nasıl alınacağını bir göstergesi olarak "En sevdiğim insanlar, bana kusurlarımı söyleyenlerdir" şeklinde kendi ifadesiyle karşısındaki kitleyi cesaretlendirmiştir.⁷⁵ Bir başka örnekte ise yaptığı bir uygulamadan dolayı "Allah'tan kork" sözleriyle kendisine karşı çıkan kişiyi yanındakilerin susturmaya çalışması üzerine, ona dokunmamalarını emredip dinlemiştir. Bahsettiğimiz üzere mütevazı kişiliğe sahip olduğu için toplum önünde eleştirilmekten de rahatsızlık duymamıştır.⁷⁶

Karizmatik bir lider, merkezde bekleyip başkent dışına çıkmadan konfor alanı içerisinde devleti yöneten yönetici anlayışından çok uzaktadır. Hız. Ömer icabında en uzak mesafelere gidebilen, tehlikeli bile olsa olayın merkezine inmekten çekinmeyen birisiydi. Bu noktada Hız. Ömer'in hem olayların seyrini öğrenmek hem de alınan kararların uygulamaya yansıyor yansımadığını görmek amacıyla Suriye dâhil birçok yere inceleme amaçlı seyahatlerde bulunduğu bilinmektedir.⁷⁷

2.3. Yetki Paylaşımı (İşbirlikçiliği ve Paylaşımıcılığı)

Devlet idaresinde önemli konulardan birisi, kuşkusuz yetki paylaşımı veya yetki sorunudur. Bir idarecinin yetki paylaşımı yapması, onun iş birliği yapmaya, açık fikirli olmaya ve liderlik özelliklerine sahip olduğunu göstermektedir. Ancak psikolojik arka planda bu nitelikler karizmatik liderliğin bir başka özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Karizmatik liderler takım bilinci ve uyumu yanında alt kademedeki kişilerin fikirlerini cesaretlendirme noktasında uzmandırlar. Bu durum yenilikçi fikirlerin ortaya çıkmasını sağladığı gibi yönetsel anlamda performansı da artırmaktadır.⁷⁸

⁷³ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 104-105; Mâverîdî, *el-Ahkâmî's-sultânîyye* (Kahire: y.y., ts.), 43; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/391.

⁷⁴ Osman Özdemir vd., "Kişilik Gelişimi", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi* 4/4 (2012), 570-571; Adam Augustyn, "Ego", *Britannica* (Erişim 14 Ağustos 2025).

⁷⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâtî'l-Kebîr*, 3/273; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 10/346.

⁷⁶ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 10/133.

⁷⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 1/176; Taberî, *Târîh*, 4/195-196; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/486; İbn Haldûn, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007), 1/440-441; Julius Wellhausen, *İslam'ın En Eski Tarihine Giriş*, çev. Fikret İşıltan (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 1960), 76-77.

⁷⁸ Yıldız - Aykanat, "Karizmatik Liderlik ve Örgütsel Yenilikçilik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", 209.

Karizmatik liderlik özelliklerini bünyesinde barındıran Hz. Ömer, devlet idaresinde danışma ve iş birliğine büyük önem vermiştir. Sürekli yanında bilgili, deneyimli ve uzman kişiler bulundurmuş, devlet adına alınacak kararları onlarla tartışıp değerlendirdikten sonra yürürlüğe koymuştur. Danışma kurulunda her kesimden üye bulundurarak kabileler arası dengeye özen göstermeye çalışması, önemli bir ayrıntı olarak gözden uzak tutulmamalıdır. Hz. Ömer, merkezden uzak yerlere dirayetli ve yetkin idareciler getirerek sürekli onlarla iletişim içinde olmuştur. Yeri geldiğinde onlarla istişare etmiş, bazen halk ile idarecileri yüzleştirerek mevcut sorunları halletmeye çalışmıştır. Kısaca denetime açık bir yönetim anlayışı sergileyerek halkın desteğini sürekli arkasına almıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere, her sene bağlı vilâyetlerden gelen temsilcileri Medine'de kabul ederek halkın ihtiyaç ve sıkıntılarını dinlemesi, bu konuya örnek teşkil etmektedir. Bu usul, günümüz demokratik hükümetlerinde milletvekillerinin halkla kurdukları bağlara benzetilebilir. Böylelikle uygulama resmî bir hüviyet kazanmıştır. Bir valisine gönderdiği emirnâmede, halkla arasında engel bulundurmasını aksi takdirde dar görüşlü bir vali olacağını ve gerçeklerden uzak kalacağını, hak ile batılı ayırt edemeyeceğini söylemişti.⁷⁹ Basra halkından bir heyetle birlikte Ahnef b. Kays kendisine gelip su temini noktasında sorunlarının olduğunu söylediğinde, onlara beytûlmâlden hisse ayırdı. Ayrıca Ebû Mûsâ'ya da onlar için sulama kanalları açması için emir verdi.⁸⁰ Medâin bölgesinin Müslüman askerler için uygun olmadığı konusunda kendisine gelen şikâyetler üzerine de gerekli araştırmaları yapmış ve gerçekten de bölgenin Müslüman askerler için uygun olmadığını öğrenince gerekli müdahalede bulunmuştu.⁸¹

Hız. Ömer üst düzey idarecilere geniş yetkiler tanımıştır. Bu konuda yetki devri yapmaktan da çekinmemiştir. Lakin bu yetki devrini yapsa bile önemli kararların yine kendisine bildirilmesini istemiştir. Nitekim geniş yetkilerle donatılan idarecilerin zaman zaman ona danışıp karar verdikleri bilinmektedir.⁸² Diğer yandan yetkisini aşan idarecileri uyardığı gibi, bazılarını da hemen görevden almıştır. Örneğin Bahreyn valisi Alâ b. Hadramî'nin yetkisi dışına çıkarak başına buyruk hareket ettiği haberi kendisine ulaşınca onu sert bir dille azarlamış ve görevden almıştır.⁸³

2.4. Barışçıl Diplomasi Taraftarı Olması

Diplomatik ilişkilerde akdedilen anlaşmalar teâtî ile gerçekleşir ve bunun olmazsa olmaz şartı tarafların bu yapılan anlaşmaya uymasıdır. Barışçı politikanın en önemli unsurları arasında da anlaşmalara sadık kalınması yer alır. İslâm bu konuda net bir tavır takınmış ve verilen sözlere bağlı kalmayı inananlar için bir yükümlülük⁸⁴ olarak görmüştür.

Hız. Ömer'in anlaşmalara sadık kalma konusunda göstermiş olduğu hassasiyet sadece Müslümanlar tarafından değil, muhatap diğer tüm kesimler tarafından da bilinmekteydi. O sadece kendisinin akdetmiş olduğu anlaşmalara değil, kendisinden önceki yapılan anlaşmalara da sadakatini koruyarak, yapılan beyanat ve verilen emannâmeleri aynen

⁷⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 8/8.

⁸⁰ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 513.

⁸¹ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 66; Ahmet Güzel, "Hulefâ-i Râşidîn Dönemi'nde Halifelerin Halkla İlişkileri", 251.

⁸² Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 307-308; Taberî, *Târîh*, 4/257-258; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 3/28.

⁸³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/83-84; Şiblî Nu'mânî, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, çev. Talip Yaşar Alp (İstanbul: Mahya Yayınları, 2015), 276-278.

⁸⁴ *Kur'an-ı Kerim Meâlî*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), el-Bakara, 2/27,80,93, Âl-i İmrân, 3/76, en-Nisâ,4/90, el-En'am, 6/152, el-Enfâl, 8/56-57.

devam ettirmiştir. Örneğin Hâlid b. Velîd görevden alınmış ve yeni görevli Ebû Ubeyde de henüz görevine başlamamıştı. Bu esnada durumun âciliyeti nedeniyle Hâlid, Dimaşk halkıyla bir anlaşma imzalamıştı. Şehir halkı, bir süre sonra görevi devralan Ebû Ubeyde'ye söz konusu anlaşmanın devam ettirilip ettirilmeyeceğini sorar. O da mevcut şartların aynen devam edeceğini ve anlaşmaya sadık kalınacağını söylemişti. Bazı Müslümanlar bu konuya itiraz edince, vaziyet Hz. Ömer'e bildirilmiş, halife de anlaşmaya sadık kalınması emrini vermişti.⁸⁵ Karizmatik liderler, vizyonlarını kendi tutum ve davranışları ile içselleştirdikleri zaman idaresi altındaki yönettikleri halk kitlesinin saygı, güven ve hayranlık duyguları sağlam bir zemin üzerine oturmaktadır. Bu durum halkın lidere duygusal bağlılık göstermesini sağlamaktadır.⁸⁶ Hz. Ömer'in bu vizyonu sayesinde daha barışçıl bir ortam yaratmayı amaçlamış olmalıdır.

Bu konuda başka bir örnek şöyledir: Anlaşmaya göre Kınnesrîn halkına vergi vermeleri karşılığında koruma taahhüdünde bulunulmuştu. Fakat bu korunmanın sağlanamaması üzerine alınan vergiler halka iade edilmiştir. Halk bu durum karşısında etkilenmiş savaşın sona ermesinden sonra anlaşmanın devam etmesini istemişlerdir.⁸⁷ Bu anlaşmayı yenilemenin Hz. Ömer'in bilgisi dâhilinde olduğundan şüphe yoktur. Ahde vefa ve barış yoluyla ilişkilerin devam ettirilmesi konusunda onun dönemi çok fazla örnekle doludur. Çalışmanın hacmi gereği örneklerin hepsi verilmeyecektir.⁸⁸ Bu örnekler onun barışçı diploması ve anlaşmalara sadık kalınarak barış hâlinin devam etmesi taraftarlığının göstergesidir.

Karizmatik liderler empati özelliği gelişmiş kişilerdir. Başka bir deyişle yönetimi altında bulunan insanların ihtiyaçlarını önemser ve bunu karşılamak için çaba gösterir. Aynı zamanda insanların tepkilerini kolay ve doğru bir şekilde kavrama yeteneğine de sahiptirler.⁸⁹ İnsanlar üzerinde baskı kurarak bir dine veya inanca girmeye zorlamak barışa vurulacak en büyük darbelerdendir. İslâmiyet bu konuda zorlamaya gidilmemesini özellikle vurgulamıştır.⁹⁰ Anlaşma yapılırken çoğu zaman o bölgenin dinî liderlerinin de hazır bulunması istenmiş, onlara din ve vicdan hürriyeti tanınmıştır. Örneğin Medâin şehri fethedildiği zaman anlaşmaya din adamları da şahit olmuşlar ve Medâin halkının rahatça ibadet edebilmesi için mabetlerine dokunulmayacağına dair de bir emannâme verilmiştir.⁹¹ Bu, yeni fethedilen birçok yerde yerli halka aynen verilmiştir. Daha sonraki uygulamalarında da bu anlaşmalara sadık kalmıştır. Onun anlaşmalara sadakati *süperegonun* güçlü olması, ahlâkî değerlerin liderlikte baskın olması şeklinde psikanalitik olarak yorumlanabilir.

Hz. Ömer, gayri müslim unsurların hayatî ihtiyaçlarını devam ettirmelerine yönelik tedbirler almanın yanında dinî vecibelerini yerine getirmeleri için de önlemler alma yoluna gitmiştir. Bu noktada Kudüs fethedildiği zaman akdedilen anlaşmanın maddelerinden

⁸⁵ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 175; Balcı, *Hz. Ömer Döneminde Diploması*, 175.

⁸⁶ Emre Can Demircioğlu, "Karizmatik Liderliğin Yönetimsel Açından Değerlendirilmesi", *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi* 1/1 (2015), 62.

⁸⁷ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 151; Balcı, *Hz. Ömer Döneminde Diploması*, 176.

⁸⁸ Bu konuda örnekler için bk. Balcı, *Hz. Ömer Döneminde Diploması*, 176-181.

⁸⁹ Kağıtçıbaşı - Cemalcılar, *İnsan ve İnsanlar*, 302.

⁹⁰ el-Bakara, 2/256.

⁹¹ Taberî, *Târîh*, 4/159; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, thk. Muhammed Halîl Herrâs (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts), 130; Balcı, *Hz. Ömer Döneminde Diploması*, 192.

birisinde “Buna göre onlar (Hristiyanlar) kilise inşa etmeyecekler, ancak eski kiliselerine dokunulmayacaktır. Kiliselerin sayısı azaltılmayacak, sahalarına dokunulmayacaktır.” şeklinde bir ibare konulmuştu.⁹² Yine bu anlaşmada canlarına ve mallarına dokunulmayacağına dair garanti verilmişti. Ayrıca onun döneminde gayri müslimlerin ayırt edilebilmeleri ve böylelikle herhangi bir haksızlığa uğratılmamaları için onlardan inançlarının simgelerini üzerlerinde taşımaları istenmiştir.⁹³ Kudüs’ün fethinden sonra Hz. Ömer şehre geldiğinde, ilk olarak Kudüs Patriği Sophronios’la birlikte Kıyamet Kilisesi’ni ziyaret etti. Bu esnada namaz vakti girmişti ve Hz. Ömer namaz kılmak için harekete geçtiğinde kilise görevlileri, Hz. Ömer’e namazı kilisenin içinde kılmasını teklif etmişlerdi. Ancak o, ileride meydana gelebilecek olan olayları tahmin ederek bu durumun barışı zedeleyebileceğini öngörmüş ve teklifi kabul etmemiş, namazını dışarıda kılmıştı. Bundaki amacı ise yine mevcut geleneğin bozulup yerine yenisinin ihdas edilmemesiydi. Zira Hz. Ömer bu teklifi kabul etseydi ilerleyen zamanlarda o namaz kıldı diye Müslümanlar bunu alışkanlık hâline getirir ve kiliseyi namazgâha çevirirlerdi. Hz. Ömer de böyle bir durumu öngörerek, kilisede namaz kılmamıştır.⁹⁴

2.5. Cesareti, Akılcılığı ve Kesin Kararlılığı

Hz. Ömer’in sorumlu devlet adamı kimliği, cesareti, akıllı çözüm üretme yeteneği ve kararlı liderliğiyle ön plana çıkmıştır. O, yönetimi esnasında karşılaştığı problemlere çekimser kalmamış, akılcı yaklaşımlar ve kesin kararlarla sorunları halletmeye çalışmıştır. Karşılaştığı belirsizlik durumlarında yeni çözüm yolları üretebilmiştir. Örneğin İran, dönemin günümüz tabiriyle süper güçlerinden birisi olması nedeniyle yapılacak olan seferlerde askerler arasında isteksizlik söz konusu olmuştu.⁹⁵ Onları teşvik etmek için çözüm önerisi olarak savaşçılara alınacak ganimetlerden daha fazla pay verileceğini bildirdi. Bunun üzerine Cerîr b. Abdullah el-Becelî mensubu olduğu Becîle kabilesine önderlik ederek onların neredeyse tamamına yakınının savaşa katılmasını sağladı.⁹⁶ Ancak mevcut durum beraberinde yeni sorunlar doğurunca, atacağı adımlardan emin bir şekilde korkusuzca kararlar vermeyi de kendisine prensip edinen halife, cephede komutanlar arasında çekişme ortaya çıktığında bu komutanları görevden almayı da bilmişti. Komutanlardan gelebilecek olumsuz bir tavır cesaretle göze alabilmiş, onların yerine Sa’d b. Ebû Vakkâs’ı atayarak meseleyi sorunsuz bir şekilde halletmişti. Böylelikle yetki paylaşımını her ne kadar uygulamış olsa da gerekli müdahaleleri yaparak çıkabilecek kargaşaların önüne geçmiştir.⁹⁷

Hz. Ömer, diplomasiyi bir hile ve entrika aracı olarak değil, devlet itibarını zedelemeyecek politikalar üzerine bina etmiştir. Bu noktada bir hata yaparsa da onu telâfi etme noktasında adım atmayı bilmiştir. Onun diplomasi anlayışı daha çok “olduğu gibi görünme” siyaseti üzerinedir. Bu duruma, Gassânî emîri Cebele b. Eyhem ile yaptığı

⁹² Sallâbî, Hz. Ömer, 505.

⁹³ Mehmet Şimşir, “Hz. Peygamber ve Râşid Halifeler Döneminde Özel İz ve İşaret Olarak Kullanılan Parola ve Bayraklar”, *İSTEM* 17 (2011), 166.

⁹⁴ Mustafa Fayda, Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler (İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1989), 171; Osman Aydın, “Kudüsün Fethi ve Hz. Ömer Emannamesi”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/7 (2020), 624.

⁹⁵ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 249.

⁹⁶ Taberî, *Târîh*, 3/460; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/279.

⁹⁷ Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, 108; Taberî, *Târîh*, 3/471-472, 4/82-84; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 464-465; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/52-53; Balcı, “Diplomat ve Devlet Adamı Yönüyle Hz. Ömer”, 196.

diplomatik görüşmeler örnek gösterilebilir. Zira bu görüşmeler esnasında Hz. Ömer uygun bir diplomatik taktikle Cebele'nin bazı isteklerine olumlu cevap verip desteğini sağlaması muhtemel iken, bir bakıma uzlaşmaz bir tutum takınarak onun maiyetindeki kuvvetlerle birlikte rakip devlet olan Bizans'a sığınmasına ve kendi aleyhine dönmesine neden olmuştu. Daha sonra Ubâde b. Sâmî gibi bazı ileri gelenlerin uyarısı üzerine, yaptığı stratejik hatanın farkına varmış ve Cebele'yi yanına çekmek için elçiler göndermiş ancak bu girişimi sonuçsuz kalmıştır.⁹⁸ Kriz anında soğukkanlılığını koruması egonun kaygı yönetim becerisi; savunma mekanizmalarından yüceltme (süblimasyon) ile ilişkilidir.

Hız. Ömer'in akılcı siyasetinin diğer bir yönü devletler ya da milletler arasında uygulamış olduğu dengeli siyasettir. Hız. Ömer'in Sâsânîlere karşı sürdürdüğü dış politika anlayışı ile Bizans'a karşı yürüttüğü dış politika anlayışı arasında bir paralellikten söz edilebilir. Halife bu ülke ilişkilerinde de İran sınırına yakın yerlerdeki Arap kabilelerden faydalanma yoluna gitmiştir. Hatta bu bağlamda söylemiş olduğu "İran kisrâlarını Arap emîrleri ile çökerteceğim"⁹⁹ sözü onun İran'a karşı izleyeceği politikanın iç yüzünü yansıtmaları bakımından ilgi çekicidir. Anlaşılan bu politika önemli ölçüde başarılı olmuştur. Nitekim yapılan savaşların bir kısmında İran'a tâbi Arapların pek çoğu, Müslüman olmadıkları hâlde İslâm orduları saflarında eski efendilerine karşı savaşmışlardır.¹⁰⁰

Akıllı bir devlet idarecisi icraatları esnasında elinde bulundurduğu güçlerin tümünü ilk fırsatta kullanmaz ve mümkün olduğunca gücünü idareli kullanır. Elindekileri kullanmak yerine alternatif yollara müracaat ederek sıkıntıları zayıtsız atlatmaya çalışır. Bu noktada Hız. Ömer de elindeki askerî ve siyasî gücü sadece belirli merkezlerde kullanıp tüketmek yerine farklı yollar izleyerek hâricî güçler de kullanma yoluna gitmiştir. Nitekim o, Bizans ve Sâsânîlerle mücadele ve diplomasi trafiğinde sadece İslâm güçleri temel dayanağı olmamış aynı zamanda her iki imparatorluğun egemenliği altında bulunan Arap nüfustan faydalanmaya da çalışmıştır. Örneğin Köprü yenilgisinin haberini alınca, Cerîr b. Abdullah el-Becelî başkanlığında Becile kabilesinin ikna ederek Müsennâ b. Hârîse'ye destek gönderdi. Müsennâ da bu esnada civardaki Arap kabilelerine elçiler göndererek kendisine katılmaya davet etti. Davete icabet edenler arasında bulunan Nemr Hristiyanlarından Enes b. Hilâl'in sözleri bu noktada dikkat çekicidir. O büyük bir kalabalıkla geldi ve bunlar "Bizler kendi kavmimizden olanların yanında savaşacağız" diyerek Müslümanların yanında yer aldı. Müsennâ'nın gayretleri sayesinde büyük başarılar elde edildi. Yine Müsennâ'nın Büveyh Savaşı'ndaki gayretleriyle Dicle ve Fırat havzasında Müslümanlara karşı koyabilecek önemli bir güç kalmadı.¹⁰¹

İyi bir yönetici atmış olduğu adımlarda o anı düşünerek hareket etmemeli ve ileride çıkması muhtemel olayların da engellenmesine yönelik adımlar atmalıdır. Bu aynı zamanda onun kesin kararlılık içerisinde önlemler alarak atabileceği bir adımdır. Bu noktada Suriye ve Mısır'dan gelebilecek muhtemel bir Bizans tehdidi yapılan seferlerle önlenmişse de yine

⁹⁸ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 49-50; Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 194-195; Balci, "Diplomat ve Devlet Adamı Yönüyle Hız. Ömer", 191.

⁹⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/449; Ali Naci Tantâvî, *Ahbârü Ömer ve Ahbârü Abdullah b. Ömer* (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1983), 59.

¹⁰⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/442.

¹⁰¹ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 289-290; Dîneverî, *el-Ahbârü't-Tivâl Eskilerin Haberleri*, çev. Ziya Akman - Hüseyin Siyabend Aytemür (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 174-175; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2/403-406; Numani, *Hız. Ömer ve Devlet İdaresi*, 144-147; Taberî, *Târih*, 3/419-420.

bu ülkenin potansiyel bir tehlike olduğunun farkında olan halife, bir anlamda Suriye ile Anadolu topraklarını birbirinden ayıran Toros dağlarına yakın Halep, Antakya, Urfa gibi bölgeleri müstahkem şehirler hâline getirmeye çalışmıştır. Bu şehirlere Müslüman nüfusu yerleştirerek bu bölgelerdeki dengeleri sağlanmayı, Mezopotamya bölgesini kontrol altına almayı, bu bölgeden gelebilecek olası tehlikenin önüne geçmeyi hedeflenmiştir.¹⁰²

H. Ömer'in dış politikada aldığı bu aksiyonlar onun askerî anlamda da karizmatik liderlik özelliklerine sahip olduğunun kanıtı niteliğindedir. Bürokratik yönü ile karizmatik liderlik becerilerini birleştiren halife, Müslümanların yararına gerekli yerlerde risk almıştır. Bu durumun halk nezdinde bazı psikolojik çıktıları bulunmaktadır. Her şeyden önce liderin aldığı bu riskler halkın ve diğer idarecilerin duygusal bağ geliştirmesine neden olmaktadır. Verilen örneklerde görüldüğü üzere böylesi bir bağ performansın artmasına ve gerçekleşen mücadelelerde başarının gelmesine doğrudan katkı sunmaktadır.¹⁰³

2.6. Sürdürülebilirliği ve Gelenekte Devamlılığı Esas Alması

H. Ömer'i diplomatik olarak başarıya götüren önemli âmillerden birisi de onun devlette devamlılığı esas alarak, daha önceki dönemde yapılan icraatlara sahip çıkması ve bunları sürdürmesidir. O, kendisinden önceki dönemde devlet adına verilen şahsî ayrıcalıklar dâhil anlaşma, iktâ ve diğer resmî evrakların geçerliliğini aynen kabul etmiştir. Yine kendisinden önceki dönemin uluslararası ilişkilere ait karar ve uygulamalarını kesintiye uğratmadan aynen devam ettirmiştir. Bu bağlamda idarecilere yaptığı tavsiyeler arasında bulunan halifeye ait şu ifadeler oldukça dikkat çekicidir: “Rasûlullah'ı bisetinden vefatına kadar ne yapar gördünse, onu yap. Emir budur. Sana öğüdüm budur. Eğer bu öğüdümü tutmaz, başka yöne saparsan, amelin boşa çıkar ve kayba uğrayanlardan olursun.”¹⁰⁴ Öte yandan fazla istekli olmamasına rağmen, H. Ebû Bekir tarafından kendisine yapılan vasiyet gereği İran ile askerî mücadeleye girmesi, daha önceki devlet icraatlarına sahip çıktığının bir başka tezahürü olarak değerlendirilebilir.¹⁰⁵ Bu da Jung'un kolektif bilinçdışı ve kültürel arketiplerin devamlılığı¹⁰⁶ çerçevesinde değerlendirilebilir.

H. Ömer kendi döneminde yönetime dâhil edilen yerlerdeki hayatın ve idarenin devam etmesi için de önlemler almıştır. Örneğin Irak bölgesindeki fethedilen toprakların durumunu bir mektupla soran Sa'd b. Ebû Vakkâs'a yazdığı mektupta, ganimetleri savaşçılar arasında taksim etmesini ancak arazi ve nehirleri mevcut olarak ekip dikenlere bırakmasını emretmiştir. Bu uygulamayı daha sonra Suriye ve Mısır için de aynı şekilde genişletmiştir. Halife, mevcut arazileri yerli halkın elinde bırakmak suretiyle orada üretimin ve sosyal hayatın devam etmesini arzulamıştır. Hatta bu mektubunda “Buraları taksim edersek bizden sonra gelecek olan nesiller ne yapacak?”¹⁰⁷ şeklinde bir yaklaşımla sürdürülebilir bir devlet anlayışında olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum H. Ömer'in karizmatik liderlik yönünün başka bir yansımasıdır. Vizyon sahibi bir karizmatik lider düşüncenin ötesinde gelecek ile ilgili beklentilerini yönettiği kesime sunabilmeli ve oluşturduğu ortak ideallerin

¹⁰² Ya'kûbî, *Târih* (Beyrut: y.y., 1960), 2/154.

¹⁰³ Demircioğlu, “Karizmatik Liderliğin Yönetmelik Açısından Değerlendirilmesi”, 63-64.

¹⁰⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/61-64.

¹⁰⁵ Diyarbekrî, *Târihu'l-hamî fi ahvâli enfesi nefis* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 2/240-241.

¹⁰⁶ Sevgi Kavut, “Carl Gustav Jung: Kavramları, Kuramları ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/2 (2020), 685

¹⁰⁷ Belâzürî, *Fittâhu'l-Büldân*, 176-177; Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 59-60; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 81; Fayda, H. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler, 17.

etrafında insanların kenetlenmesini sağlayabilmelidir.¹⁰⁸ Böylesi hassas bir durum için Müslümanların o anki tepkisine rağmen düşüncesini sunmuş ve bu görüşünü sağlam argümanlarla desteklemek suretiyle insanları kendi inançları etrafında birleştirmeyi amaçlamıştır.

3. Diplomat Seçimlerindeki Tutumu

Hz. Ömer'in elçi seçimindeki hassasiyeti kendi kişisel liderlik özellikleri ile yakından alakalıdır. Hz. Ömer halife oluncaya kadar sayısız bürokratik görevde bulunmuş, şair ve tüccarlığı diplomatik yönünü beslemiştir. Bu süreçte edindiği deneyimler karizmatik liderlik özellikleri ile birleşerek diploması noktasında oldukça başarılı icraatlar ortaya koymasını sağlamıştır. Karizmatik liderler etkili bir şekilde karizmatik iletişim araçlarını kullanırlar. Hz. Ömer'in de bu araçları etkili bir şekilde kullandığına dair bilgiler çalışmanın ilgili yerlerinde verilmiştir. Ancak karizmatik iletişim araçlarından kısaca bahsetmek hem Hz. Ömer'in liderlik özellikleri hem de diplomat seçiminde hangi kriterleri uyguladığını anlamak bakımından önemlidir. Karizmatik liderler, dışadönük, yüksek enerji ve iletişim gücüne sahiptirler. Bunun yanında empati, dinleme ve hitabet yeteneği en önemli özellikleridir. Sözsüz iletişim becerileri oldukça gelişmiştir. İyi bir gözlemci olan karizmatik liderler, insanların ihtiyacını anlamak, göz teması kurmak ve yüzlerinde gülümsemeyi eksik etmeyen sözsüz iletişim yöntemlerini kullanmada mahirdirler. Sözlü iletişim konusunda ise ikna tekniklerini çok iyi kullanırlar. Hitabet yetenekleri ve özgüvenleri sayesinde kendinden emin bir tavır sergilerken aynı zamanda karşı tarafın rahat bir şekilde kendini ifade etmesini de sağlarlar.¹⁰⁹

Hz. Ömer, İslâm Devleti'nin temsilcisi konumunda olan diplomatları kendisi gibi karizmatik yönü kuvvetli veya bu yönü gelişebilecek kişiler arasından seçmeyi uygun bulmuştur. Bu konuda Hz. Peygamber'in diplomat seçim kriterleri de etkili olmuştur. Örneğin hem Müslümanların hem de ülkenin imajı açısından yabancı devletlere göndereceği elçilerin seçimine özen göstermiştir.¹¹⁰ O, bu hususta, birçok beldeye elçi gönderen Hz. Peygamber'in elçi seçimlerindeki kriterlerini tatbik etmiştir.¹¹¹ Hz. Ömer, başta fizikî görünüşleri olmak üzere, elçilerin güvenilir, bilgili, deneyimli, asalet ve cesaret sahibi ve maksadını etkili bir şekilde anlatan kişiler olmalarına önem vermiştir.

Hz. Ömer elçi seçiminde ilk başta fizikî görünüşlerine dikkat etmiştir. Elçilerin fiziken güçlü görünümlü ve iri yapılı olmaları tercih edilmiştir. Böylelikle etkileyici bir görünüme sahip olmalarını istemiştir. Bu konuda en güzel örnek Mısır'ın fethi sırasındaki İskenderiye patriği ve Bizans'ın Mısır genel valisi Mukavkıs'a elçi olarak gönderdiği Ubâde b. Sâmî'tir. Zira uzun boylu olan bu zat, geniş omuzları ve heybetiyle karşıdakine korku salan bir görünüme sahip olup, koyu esmer tenli, güzel giyinmeyi seven yakışıklı biriydi.¹¹² Öyle ki, Mukavkıs'ın yanına oturunca Mukavkıs korkmuş ve bir bahaneyle elçiyi yanından uzaklaştırmıştır. Elçiler görevi icra etmek için gittikleri esnada giyimlerine de dikkat etmişlerdir.¹¹³

¹⁰⁸ Kaçitçibaşı - Cemalcılar, *İnsan ve İnsanlar*, 302.

¹⁰⁹ Fatih Töremen vd., "Karizmatik Liderlik İletişim Ölçeğini Türk Kültürüne Uyarlama Çalışması", *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi* 3/2 (2015), 29-30.

¹¹⁰ İbnü'l-Ferrâ, *Rusûlü'l-mülûk ve men yaslûhu li'r-risâle ve's-sifâre*, thk. Selâhaddin el-Müneccid (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Cedid, 1392/1972), 48.

¹¹¹ Hz. Peygamber'in elçi seçimlerindeki uygulamaları için bk. Mehmet Ali Kapar, *Heyetler Hz. Peygamber Dönemi Diploması* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017), 293-298.

¹¹² İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, 1/217-218, 2/356-357, 3/617, 688; Askalânî, *el-İsâbe*, 3/315-316.

¹¹³ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısıriyye, 1956), 1/12-13.

Diğer yandan Hz. Ömer elçilerin güvenilir, bilgili, deneyimli, asaletli, cesaretli ve maksadını etkili bir şekilde anlatan kişiler olmalarını istemiş ve atamalarında bu yönde bir tercihte bulunmuştur. Gideceği yerin siyasî ve sosyal yapısını bilen, fizikî özellikleri hakkında bilgi sahibi, elçilik konusunda bilgili ve tecrübeli, rakip devletlerin zafiyetlerini iyi bilen, askerî ve siyasî tecrübe sahibi olan, fizikî ve ruhsal hastalığı olmayan, mümkünse kurnaz tabiatlı kişileri ön plana çıkarmaktaydı. Tüm bunların yanı sıra halife, elçilerin ana vazifesinin İslâm'a davet olması nedeniyle onların dinî açıdan yeterli bilgi ve donanımına sahip olmaları çok önemsiyordu.¹¹⁴ Ayrıca elçilerin gidilecek yerin dillerini bilmelerini önemsemekte eğer bu mümkün olmazsa yanlarında mutlaka bir tane tercüman bulundurmalarını emretmekteydi. O, karşı tarafın tercümanlarına güvenmemiş, onların yanlış tercüme yapmaları ihtimalini göz önünde bulundurmıştır. Diğer bir önlem olarak tek tercüman görevlendirilmemiş, karşı tarafın dilini bilen fakat bunu gizleyen diğer bazı kimseleri de delegasyonda gizli olarak görevlendirmiştir. Bunlar resmî tercümanların olmadığı yerde, dili bilmedikleri düşünüldüğü için rahatça konuşulanları dinlemeye ve gizli bilgileri öğrenmeye çalışmışlardır. Bu yönüyle düşünüldüğünde onlara casusluk da yaptırılmıştır. Örneğin Amr b. Âs, Mukavkıs'a gönderilen elçilik heyeti içerisine Kıptîce bilen birisini görevlendirmiş ancak bunu herkesten gizli tutmasını istemişti. Elçi seçimlerinde gayri müslimlerden veya karşı tarafın mensuplarından da istifade etmiştir. Bu noktada akılcılığı ön plana çıkmış olan Hz. Ömer, muhatap ülke veya grubun üyelerinden halk nezdinde etkisi olan birisini ikna ederek anlaşma yapılmasını sağlamıştır. Örneğin Dimaşk'ın fethi esnasında Rumlardan birisi ile Nihâvend Savaşı'nda esir edilen halk arasından Dihâr adlı bir İranlıyı elçi olarak göndermişti.¹¹⁵

Sonuç

Hız. Ömer'in diplomatik birikimi, liderlik yetenekleri ve deneyimleri, onu İslâm tarihinde önemli bir figür hâline getirmiştir. Kabile hayatından devlet yönetimine geçiş sürecinde kazandığı bilgi ve deneyimler, onun İslâm devletinin kuruluşunda ve genişlemesinde etkili bir rol oynamasını sağlamıştır. Bugün bile, Hız. Ömer'in diplomasi ve liderlik anlayışı, çağdaş devlet yönetimi ve uluslararası ilişkilerde örnek alınması gereken bir model sunmaktadır.

Bu çalışma, psikotarihsel analiz ile tarihsel verileri bütünleştirerek Hız. Ömer'in hem bilinçli diplomatik stratejilerini hem de bilinçdışı motivasyonlarını anlamayı hedeflemiştir. Psikobiyografi yöntemi çerçevesinde, liderin yaşam öyküsündeki erken dönem deneyimlerin kişilik gelişimindeki rolü ve bunun diplomatik kararlarına yansımaları analiz edilmiştir.

Merkeziyetçi eğilimler, psikanalitik literatürde güçlü bir süperegö yapısının ve düzen ihtiyacının dışavurumu olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, Hız. Ömer'in halkla doğrudan temas eden empatik yaklaşımı, güvenli bağlanma örüntülerinin liderlikteki yansıması olarak okunabilir. Kriz dönemlerinde sergilediği soğukkanlılık ve cesaret ise olgun savunma mekanizmalarından özellikle süblimasyonun tipik bir örneğidir.

Hız. Ömer'in diplomatik birikimi ve liderlik özellikleri, onun İslâm öncesi dönemdeki aktif rolü ve deneyimlerine dayanmaktadır. Hız. Peygamber ve Hız. Ebû Bekir'in en güvendiği danışmanlardan biri olarak görev alması, onun diplomasi ve devlet yönetimi konusundaki

¹¹⁴ İbnü'l-Ferrâ, *Rusûlu'l-mülûk*, 33-50; Balcı, *Hız. Ömer Döneminde Diplomasi*, 78.

¹¹⁵ Balcı, *Hız. Ömer Döneminde Diplomasi*, 76-77.

yetkinliğinin bir kanıtıdır. Hem İslâm öncesi hem de İslâmî dönemde farklı kültürlerle etkileşime girmesi ve yönetim sistemlerini tanınması, liderlik özelliklerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu deneyimler, onun devlet yönetiminde ve diplomatik ilişkilerde sağlam ve stratejik kararlar almasını sağlamıştır.

Yeni fethedilen bölgelerle ilgili raporlar hazırlatması ve bu raporlara dayalı olarak siyasî hamlelerde bulunması, stratejik düşünme yeteneğini ve analitik yaklaşımını yansıtmaktadır. Bu davranış, liderin psikolojik profilinde zekâ, planlama yeteneği ve bilgi toplama ihtiyacını vurgulayan bir özellik olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Hz. Ömer'in halkın düşünce ve beklentilerine değer vermesi, onları yönetim süreçlerine dâhil etmesi ve halkın yönetim icraatlarına sahip çıkmasını sağlaması, onun liderlik tarzındaki empati, iletişim yeteneği ve katılımcılığın önemini gösterir. Bu yaklaşım, halk ile güçlü bir bağ kurarak devlet bilinci ve ortak başarıyı ortaya çıkarır. Zira halkın yönetimle bütünleşmesi, liderin onlara duyduğu güveni pekiştirir ve bu da toplumsal bağlılık ile kolektif başarıyı pekiştirir. Hz. Ömer'in liderlik tarzında görülen düzen arayışı, sertlikten empatiye evrilen yaklaşım ve kriz yönetimindeki soğukkanlılık; psikanalitik literatürde sırasıyla güçlü bir süpereo yapı, güvenli bağlanma örüntüleri ve süblimasyon gibi olgun savunma mekanizmalarıyla uyumludur.

İstikrar ve güveni yönetimin temel ilkesi olarak kabul eden Hz. Ömer, içeriden emin adımlar atarak kararlarını güvenle uygulamıştır. Bu da onun liderlikte kararlılık, öz güven ve toplumsal uyum gibi psikolojik faktörleri ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, psikotarih bağlamında değerlendirildiğinde, Hz. Ömer'in ağırlıklı olarak karizmatik liderlik ve kısmen babacan liderlik özelliklerine sahip olduğu anlaşılmaktadır. O bu yönüyle diplomatik yönetim ilkeleri, adalet, dürüstlük, şeffaflık ve halk katılımına dayanan bir liderlik anlayışını temsil etmektedir. Onun döneminde kurulan bu sağlam yönetim modeli, tarihte uzun süre hatırlanacak ve örnek alınacak bir başarıya ulaşmıştır. Bu çalışma, Hz. Ömer'in diplomatik kişiliğini tarihsel bağlamında incelemekle kalmamış, aynı zamanda psikotarihsel yaklaşımla bilinçdışı süreçlerin diplomasiye yansımalarını ortaya koyarak İslâm tarihi çalışmalarında disiplinlerarası analizlerin potansiyelini göstermiştir.

Kaynakça | References

- Ağca, Veysel - Yumuşakipek, Handan Deniz. "Günümüzde Girişimcilik Trendini Yükselten Güçler". *Girişimcilik: Temel Kavramlar, Girişimcilik Türleri, Girişimcilikte Güncel Konular*. ed. Erdoğan Kaygın - Bülent Güven. 11-33. İstanbul: Siyahinci Yayınları, 2015.
- Augustyn, Adam. "Ego". *Britannica*. Erişim 14 Ağustos 2025.
<https://www.britannica.com/topic/ego-philosophy-and-psychology>
- Akarsu, Murat. "Hz. Ömer Döneminde Yönetim ve Yöneticilerin Uygulamalarından Kesitler". *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4 (2018), 63-93.
- Alican, Mustafa. "Psikotarih". *Tarih İçin Metodoloji*. ed. Ahmet Şimşek. 162-169. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2015.
- Aronson, Elliot vd. *Sosyal Psikoloji*. çev. Okhan Gündüz. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 4. Basım, 2020.
- Askalânî, İbn Hacer. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe Sahâbe-i Kirâm Ansiklopedisi*. çev. Naim Erdoğan. 4 Cilt. İstanbul: İz Yayınları, 2010.
- Aydın, Mustafa. *İslam'ın Tarih Sosyolojisi İlk Dönem İslam Toplumunun Şekillenışı*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2. Basım, 2001.
- Aydınlı, Osman. "Kudüsün Fethi ve Hz. Ömer Emannamesi". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2020), 608-630.
- Aykanat, Zafer - Yıldız, Tayfun. "Karizmatik Liderlik ve Örgütsel Yenilikçilik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma". *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* 11/2 (2016), 198-228.
- Balcı, İsrail. "Diplomat ve Devlet Adamı Yönüyle Hz. Ömer". *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/16 (2004), 185-204.
- Balcı, İsrail. *Hz. Ömer Döneminde Diplomasi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2007.
- Belâzürî. *Fütûhu'l-Büldân Ülkelerin Fetihleri*. çev. Mustafa Fayda. İstanbul: Siyer Yayınları, 2013.
- Belâzürî. *Ensâbu'l-eşrâf*. thk. Süheyl Zekkâr - Riyâd Ziriklî - Muhammed Hamîdullah. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996.
- Cevâd Ali. *el-Mufasssal fî târihi'l-'Arab kable'l-İslâm*. 11 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1422/2001.
- Choi, Jaepil. "A Motivational Theory of Charismatic Leadership: Envisioning, Empathy, and Empowerment". *Journal of Leadership and Organizational Studies* 13/1 (2006), 24-43.
- Cottam, Martha L. vd. *Siyaset Psikolojisine Giriş*. çev. Mesut Şenol. Ankara: BB101 Yayınları, 2017.
- Çelikkol, Ahmet. *Tarih Psikiyatri Divanında*. Stüdyo İmge Kitap, 2002.
- Çil, Halit. "Hz. Ömer'in Liderlik ve Yönetim Anlayışı". *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*. ed. Ali Aksu. 1/235-255. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Demir, Filiz. "Girişimci Liderlik: Kavram, İlişki ve Yaklaşımlar". *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 43 (2023), 444-478.
<https://doi.org/10.14520/adyusbd.1173171>
- Demircioğlu, Emre Can. "Karizmatik Liderliğin Yönetimsel Açından Değerlendirilmesi". *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi* 1/1 (2015), 52-69.
- Dindi, Korkut. "Hz. Ömer'in İslam Öncesi Yaşantısı". *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*. ed. Ali Aksu. 1/45-56. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2018.

- Diyarbakrî. *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefis*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- Dîneverî, Ebû Hanîfe. *el-Ahbârü't-Tivâl Eskilerin Haberleri*. çev. Ziya Akman - Hüseyin Siyabend Aytemür. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Duran, Volkan. “Değerler Eğitimi Açısından Ahlak ve Etik Kavramları: İnsani-Kültürel Kalkınma Sürecinde Değer Eğitimi”. *Karakter ve Değerler Eğitimi*. ed. Bayram Özer. 45-74. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2021.
- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm. *Kitâbü'l-Emvâl*. thk. Muhammed Halîl Herrâs. Beyrut: Dâru'l-Fîkr, ts.
- Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*. çev. Ali Özek. İstanbul: Hisar Yayınları, 1973.
- Elban, Mehmet. “Tarihyazımından Tarih Eğitime Psikotarih”. *Tarih Okulu Dergisi* 35 (Ağustos 2018), 226-248.
- Eryılmaz, Bilal. *Kamu Yönetimi Düşünceler-Yapılar-Fonksiyonlar-Politikalar*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2013.
- Fayda, Mustafa. *H. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1989.
- Fayda, Mustafa. “Ömer”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/44-51. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Ferah, Nimet. “Bireysel Psikoloji ve Din”. *Toplum Bilimleri Dergisi* 8/15 (2014), 195-208.
- Gerçek, Merve. “Yöneticilerin Babacan (Paternalist) Liderlik Davranışlarının Psikolojik Sözleşme Bağlamındaki Beklentileri Üzerindeki Etkilerine Yönelik Bir Çalışma”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi* 13/2 (2018), 101-118.
<https://doi.org/10.17153/oguuiibf.390533>
- Gülcan, Cem. “Psikolojik Tipler ve Jung Psikolojisi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 23 (2020), 284-297.
<https://doi.org/10.38155/ksbd.685872>
- Gündoğdu, Yusuf Bahri. “Psikanalitik Kişilik Kuramlarına Göre Gelişim ve Değişimin İmkânı”. *Journal of Turkish Studies* 11/17 (2016), 373-404.
<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.10020>
- Gürçan, Derya. “Benlik Farklılıklarına Rogers’ın Danışan Odaklı Terapisi ile Yaklaşım: Vaka Çalışması”. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi* 2/1 (2015), 13-26.
<https://doi.org/10.31682/ayna.470648>
- Gürses, İbrahim - Kılavuz, M. Âkif. “Erikson’un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (2011), 153-166.
- Güzel, Ahmet. “Hulefâ-i Râşidîn Dönemi’nde Halifelerin Halkla İlişkileri”. *İSTEM* 6 (2005), 245-264.
- Halîfe b. Hayyât. *et-Târîh İlk Kronolojik İslam Tarihi*. çev. Ömer Sabuncu - Mahmut Sabuncu. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Müesseselerine Giriş*. çev. İhsan Süreyya Sırma. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. çev. Mehmet Yazgan. İstanbul: Beyan Yayınları, 2011.
- House, Robert J. *A 1976 Theory of Charismatic Leadership*. Working Paper Series 76-06. Toronto: Faculty of Management Studies, University of Toronto, 1976.

- İbn Abdürabbih. *el-İkdü'l-Ferîd Kültürel İnciler*. çev. Musa Kazım Yılmaz. 3 Cilt. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021.
- İbn Abdülber en-Nemerî. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*. Şâmile 3.23.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsim. *Târîhu Medîneti Dimaşk*. thk. Amr b. Ğarâme. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fîr, 1985.
- İbn Haldûn. *Mukaddime*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 5. Basım, 2007.
- İbn Hibbân. *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbârü'l-Hulefâ Hz. Peygamber ve Halifeler*. çev. Harun Bekiroğlu. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- İbn Hişâm. *Sîret-i İbn-i Hişâm*. çev. Hasan Ege. 4 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.
- İbn İshak. *Sîretü İbn İshâk İlk Siyer Kitabı*. thk. Muhammed Hamidullah. çev. Selahattin Yıldırım. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. çev. Mehmet Keskin. 15 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-Arab*. XV Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Sa'd. *Kitâbü't-Tabakâtü'l-Kebîr*. çev. ed. Adnan Demircan. 11 Cilt. İstanbul: Siyer Yayınları, 2. Basım, 2015.
- İbn Tağrîberdî. *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*. 16 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, 1956.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddin. *el-Kâmil fî't-târîh*. thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmurî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1997.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddin. *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. thk. Ali Muhammed Muavviz. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- İbnü'l-Ferrâ. *Rusülü'l-mülûk ve men yasluhu li'r-risâle ve's-sifâre*. thk. Selâhaddin el-Müneccid. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Cedid, 1392/1972.
- Jung, Carl Gustav. *Dört Arketip*. çev. Zehra Aksu Yilmazer. İstanbul: Metis Yayınları, 2. Basım, 2005.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem - Cemalcılar, Zeynep. *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Evrim Yayınları, 16. Basım, 2014.
- Kapar, Mehmet Ali. *Heyetler Hz. Peygamber Dönemi Diplomasi*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017.
- Kavut, Sevgi. "Carl Gustav Jung: Kavramları, Kuramları ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme". *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/2 (2020), 681-695.
<https://doi.org/10.46442/intjcss.620975>
- Kettânî, Muhammed Abdülhay. *Hz. Peygamber'in Yönetimi*. çev. Ahmet Özel. 2 Cilt. İstanbul: İz Yayınları, 2003.
- Kısa, Cihad. *Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. Basım, 2020.
- Kütükoğlu, Mübahat S. *Tarih Araştırmalarında Usûl*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5. Basım, 2023.
- Mâverdî. *el-Ahkâmü's-sultâniyye*. Kahire: y.y., ts.
- Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin. *Mürûcü'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*. thk. Es'ad Dâğir. 4 Cilt. Kum: Dâru'l-Hicre, 1409/1988.

- Münci, Kapani. *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 6. Basım, 1992.
- Müslim b. Haccâc. *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*. çev. Mehmed Sofuoğlu. 8 Cilt. İstanbul: İrfan Yayınları, 1988.
- Müttakî el-Hindî. *Kenzü'l-'ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-efâl*. thk. Bekrî Hayyânî - Safvet es-Sekkâ. 18. Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 5. Basım, 1985.
- Nevevî. *Riyâzü's-sâlihîn*. çev. Eser Sazak - Muhammed Danişman. 3 Cilt. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2019.
- Noland, Richard W. "Psychohistory, Theory and Practice". *The Massachusetts Review* 18/2 (1977), 295-322.
- Nu'mânî, Şiblî. *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*. çev. Talip Yaşar Alp. İstanbul: Mahya Yayınları, 2015.
- Odabaşı, Hadiye Yılmaz. "Psikotarihin Tarihi: Yaklaşımlar ve Tartışmalar". *Universal Journal of History and Culture* 2/2 (2020), 131-152.
- Özdemir, Hacı Ahmet. "Klandan İmparatorluğa Cengiz Han'ın, Soyu, Yetiştirdiği Ortam Çocukluğu Kişiliği ve Yasası-Psikotarih Bağlamında Bir Deneme". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 11/1 (Bahar 2011), 31-50.
- Özdemir, Osman vd. "Kişilik Gelişimi". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi* 4/4 (2012), 566-589. <https://doi.org/10.5455/cap.20120433>
- Öztürk, Erdinç - Çalıcı, Can. "Dünyada ve Türkiye'de Psikotarihin Akademik Yansımaları". *Psikotarih*. ed. Erdinç Öztürk. 86-89. Ankara: Türkiye Klinikleri Yayınevi, 2020.
- Sallâbî, Ali Muhammed. *Hz. Ömer*. çev. Mehmet Akbaş. İstanbul: Ravza Yayınları, 5. Basım, 2016.
- Stewart, Charles J. vd. *Persuasion and Social Movements*. Long Grove, IL: Waveland Press, 6. Basım, 2012.
- Strozier, Charles B. "Psychohistory". *Journal Behavioral & Social Sciences Librarian* 5/1 (1986), 3-19.
- Szaluta, Jacques. *Psychohistory: Theory and Practice*. New York: Peter Lang, 1999.
- Şimşir, Mehmet. "Hz. Peygamber ve Râşid Halifeler Döneminde Özel İz ve İşaret Olarak Kullanılan Parola ve Bayraklar". *İSTEM* 17 (2011), 155-175.
- Şimşir, Mehmet. "Râşid Halifeler Döneminde İdare Sistemi ve Divan Teşkilatı". *İSTEM* 6 (Aralık 2005), 265-280.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'l-rusul ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim. 11 Cilt. Beyrut: Dâru't-Türâs, 1387.
- Tantâvî, Ali Naci. *Ahbâru Ömer ve Ahbâru Abdullah b. Ömer*. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1983.
- Togan, A. Zeki Velidi. *Tarihte Usûl*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 4. Basım, 1985.
- Töremen, Fatih vd., "Karizmatik Liderlik İletişim Ölçeğini Türk Kültürüne Uyarlama Çalışması". *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi* 3/2 (2015), 27-40.
- Vâkîdî. *Kitâbü'l-Meğâzî Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları*. çev. Musa Kazım Yılmaz. 3. Cilt. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2016.
- Wellhausen, Julius. *Arap Devleti ve Yıkılışı*. çev. Celal Emanet. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2022.
- Wellhausen, Julius. *İslam'ın En Eski Tarihine Giriş*. çev. Fikret Işıltan. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 1960.

Ya'kûbî. *Târih*. Beyrut: y.y., 1960.

Yiğit, Kübra Coşkun. “Lider Üye Etkileşiminin Bir Öncülü Olarak Bağlanma Stilleri”. *The Journal of International Scientific Researches* 8/3 (2023), 268-282.

<https://doi.org/10.23834/isrjournal.1277516>

Zebîdî, Ahmed b. Ahmed. *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*. çev. Ahmed Naim. 8 Cilt. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.

Zebîdî, Muhammed Murtazâ. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Heyet. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.